

Pienoismalli menetetyn kaupunkimaiseman kuvitelmana – Kulttuurinen elinkaarianalyysi Viipurin pienoismallista

19.6.2018

[elinkaarianalyysi](#) [historiakulttuuri](#) [kaupunkimaisema](#) [pienoismalli](#) [rekonstruktio](#) [representaatio](#)
[toinen maailmansota](#) [tuhot](#)

Simo Laakkonen

simo.laakkonen[a]utu.fi

VTT, maisemantutkimuksen yliopistonlehtori

Maisemantutkimus

Turun yliopisto

Susanna Siro

susanna.siro[a]utu.fi

FM, tohtorikoulutettava

Maisemantutkimus

Turun yliopisto

Yhteiskunnallisen todellisuuden makrotaso – kutsutaan sitä sitten maailmaksi tai yhteiskunnaksi – on pitkälti rakennettu erilaisten mahdollisia tulevaisuuksia kuvittelevien mallinnosten, kuten pienoismallien, mikromaailmojen avulla. Vastaavasti mahdollisia menneitä todellisuuksia, historiallisia makromaailmoja, hahmotellaan rakentamalla mallien avulla mikromaailmoja. Tässä artikkelissa suuntaamme huomion mikromaailman ja makromaailman väliseen vuorovaikutussuhteeseen kadonneiden kaupunkimaisemien näkökulmasta. Selvitämme tapaustutkimuksen avulla, miten (ja kenties miksi) menetettyä ympäristöä esittäviä pienoismalleja rakennetaan. Kehitimme pienoismallien taustalla olevan monivaiheisen ja -tahoisen prosessin erittelemiseksi menetelmän, jota kutsumme kulttuuriseksi elinkaarianalyysiksi. Menetelmä sisältää viisi vaihetta: kaupungin historian rekonstruktion, ideologisen rekonstruktion, materiaaliskulttuurisen rekonstruktion, rekonstruktion tilassa, ja pienoismallin kokemisen rekonstruktion. Empiirisenä kohteenamme on Viipurin kaupunkia kuvaava pienoismalli.

Johdanto

Kaupungit ovat olleet pitkään tarinankerronnan keskeisiä kohteita ja näyttämöitä. Tässä artikkelissa tarkastelemme aivan erityistä kaupungin esittämisen kulttuurista muotoa – historiallista kaupunkipienois mallia – käyttäen esimerkkinämme Viipuria, kaupunkia, josta sinänsä on kerrottu ja kirjoitettu lukemattomia tarinoita. Huomiomme varsinainen kohde on se monipolvinen tapahtumaketju, jossa menetettyä kaupunkimaisemaa esittävä historiallinen pienois malli toteutetaan. Kyse on yrityksestä saada ote kaupunkimenneisyyden kuvittelemisesta ja siihen liittyvistä vallan vaikutuskanavista.

Viipurista tuli toisen maailmasodan jälkeen Suomen ristiriitaisin ja traagisin ylijäräinen kuviteltu kaupunki. Viipurin entisille asukkaille siitä tuli sekä Stalinin tuhoama ja neuvostodiktatuurin runtelema dystopia että sotaa edeltäneen arjen muistojen kultaama, rautaesiripun taakse jäänyt saavuttamaton utopia. Myös Viipurin uusille asukkaille, maaseudulta pakkosiirretyille venäläisille, kaupungista muodostui utopia ja dystopia. Heillekin sotaa edeltänyt vauras, vapaa ja länsimaalainen Viipuri oli saavuttamaton urbaani utopia. Uusi elinympäristö, sodan raunioittama Vyborg, puolestaan oli dystopia suhteessa omiin menetettyihin kotiseutuihin, joita moni kaupunkiin siirretty muisteli nostalgian kultareunuksin (Tuominen 2009). Sekä kaupunkina että siitä tehtynä pienois mallina Viipuri symboloi sodassa menetettyjä maisemia niin idässä kuin lännessä.

Kaupunkien historiallisten pienois mallien erityisluonteen ymmärtämiseksi ne on syytä nähdä osana pienois mallien laajempaa kenttää. Pienois malleilla tarkoitetaan yleensä todellisesta tai suunnitellusta kohteesta tehtyä pienempimittakaavaista mallia. Kulttuureiden historiassa pienois malleja on kautta aikain käytetty asioiden opetteluun, esittämiseen, kehittämiseen ja koristetarkoituksiin (Lampinen 1995, 7; Hyötyniemi 1996, johdanto). Kysymykseen, mitkä varsinaisesti ovat pienois malleja ja mitkä eivät, ei kuitenkaan ole yksiselitteistä vastausta. Pienois mallien historia on pitkä, ja sen alkupiste ulottuu ihmislajin kehityksen alkuhämärään.

Parhaiten tunnettu pienois mallien lajityyppi lienevät leikkikaluna käytetyt pienois mallit, ja siksi käytämme niitä tässä johdannossa esimerkkinä pienois mallien kehityksestä.

Ensimmäiset leluiksi valmistetut kaarnalaivat, käpylehmät, hiekkalinnat ja kivikirveet olivat kenties enemmänkin toiminnan kohde kuin jäljittelivät näöllisesti esikuviaan. Varhaisimpina säilyneinä pienois malleina mainitaan yleensä egyptiläisten hautoihin asettamat pienet laivat sekä ihmis- ja eläinhahmot. Antiikin aikana valettiin pieniä ihmishahmoja tinasta ja lyijystä leikkikaluuksi.

Suurempien figuuriarmeijoiden keräily oli aluksi aatelin huvia. Suuren yleisön harrastus alkoi tinasotilaista (Nyyssönen 2011, 13). Leikkikaluvälmistäjä [Märklin](#) (perustettu 1859) ja [Fleischmann](#) (1887) erikoistuivat korkealaatuisten teknisten pienoismallien valmistamiseen. Vähitellen teollisia rakennussarjoja valmistettiin sotilas- ja rautatiekaluston lisäksi autoista, lentokoneista ja nukkekodeista. Valmistusmateriaaleina oli puun, pahvin ja metallin lisäksi bakeliitti. Muoviteollisuuden kehitys toi valmiit rakennussarjat markkinoille 1930-luvulla Englannissa ja Yhdysvalloissa, mikä moninkertaisti harrastajamäärät. Frog (1932), [Airfix](#) (1939) ja [Revell](#) (1945) erikoistuivat muovisiin pienoismallisarjoihin, ja varsinaisen massatuotanto alkoi 1950-luvulla, kun bakeliitti korvattiin polystyreenillä (Lines & Hellström 1989). Tietokonepelien tulo markkinoille alkoi vähentää fyysisten pienoismallien rakentamista 1980-luvulla, ja osa rakentamisesta muuttui digitaaliseksi (Longman 2003). Lelut ovat silti nykyäänkin pääsääntöisesti miniatyyrejä eli ilman mittakaavaa rakennettuja malleja jostakin, vaikka niitä ei markkinoida sellaisina. Varsinaiset pienoismallilelut ja -rakennussarjat ovat myynnissä usein erikseen.

Pienoismalleja on käytetty leikkikaluna ja koristeina mutta myös eri alojen ammattilaisten työvälineinä. Teollisen aikakauden pienoismallit saattoivat olla huomattavan pieniä tai suuria.^[1] Ne voivat olla yksinkertaisia tai sisältää hyvinkin kehittyntä teknologiaa. Rakentamisessa, arkkitehtuurissa ja kaupunkisuunnittelussa pienoismalleja on hyödynnetty jo pitkään tulevaisuuden talojen, kortteleiden ja kaupunkien kuvitelmina. Arkielämässä pienoismalleja voidaan käyttää erikoisryhmien apuvälineinä. Viihdeteollisuudessa niillä tuotetaan erilaisia efektejä. Tieteellisteknisessä simuloinnissa, esimerkiksi laivanrakennuksessa, pienoismalleilla on vankka asema. Erilaisissa siviiliviranomaisten ja sotilaiden kehitysprojekteissa hyödynnetään niin maaston kuin erillisten kohteiden pienoismalleja. Robottien laajeneva käyttö 2000-luvulla on avannut aivan uusia näköaloja pienoismallien tai pikemminkin miniatyyrien kehittämiseen monella eri alalla teollisuusroboteista ja kotitalouksien robotti-imureista kuvauskoptereihin.

Erilaisten mallinnosten ja nimenomaisesti pienoismallien laajassa ja kirjavassa kentässä yksi erityinen pienoismallien tyyppi ovat museoiden historialliset pienoismallit. Kaupunkien menneisyyttä kuvaavilla pienoismalleilla on laaja yleisö ympäri maailmaa. Historiallisten kaupunkipienoismallien taustaa, niiden rakentamista ja merkityksiä on yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tutkimuksessa kuitenkin pohdittu vähän. Artikkelimme vahvistaa tämän alueen tutkimusta kohdistamalla huomion menetettyä maisemaa esittäviin kaupunkipienoismalleihin. Esimerkkinä käytämme Viipurin kaupungin historiallista pienoismallia.

Kun useimmat pienoismallit kuvastavat pääasiassa nykyisyyttä tai mahdollisia tulevia rakennuksia tai maisemia, museoissa näytteillä olevat pienoismallit esittävät joko osaksi tai kokonaan kadonneita rakennelmia ja/tai maisemia. Keskitymme artikkelissa Viipurin menetettyä kaupunkimaisemaa esittävään pienoismalliin ensiksikin kysymällä: Millaisissa prosesseissa historiallista menetettyä maisemaa esittävä kaupunkipienoismalli on rakentunut alkuperäisestä ideasta näyttelyesineeksi ja museovieraan koettavaksi? Toiseksi pohdimme, miksi menetettyä maisemaa esittäviä kaupunkipienoismalleja rakennetaan, ja mikä niissä mahdollisesti kiinnostaa. Mistä pienoismallien katsojissaan herättämä viehätys tai jopa lumo ehkä johtuu? Entä mitä niin historialliset kaupunkimallit kuin niiden viehätysvoima kertovat kaupungin muistamisesta ja kuvittelemisesta?

Todettakoon, että niin nykyinen kuin historiallinen pienoismallimaailma on hyvin monimuotoinen, ja suuntaa antavankin kuvan muodostaminen sitä koskevasta tutkimuskentästä ei ole yksinkertaista. Kaiken kaikkiaan pienoismalleja esittelevä kirjallisuus on teknisesti suuntautunutta: kirjallisuudessa käydään yleisellä tasolla läpi mallien rakentamisen historiaa, mallintamisen teoreettista taustaa sekä rakentamisen teknisiä haasteita. Julkaisuissa esitellään erilaiset mittakaavat ja niiden merkitys mallille, vaihtoehtoiset valumallit, visualisointitavat, pienoismallikuvaus, pienoiskorkokuvat (pienoismalli, joka esittää maastonmuotoja), maisemapienoismallit, virtaus- ja tuulisuusmallit ja lukuisat muut erilaiset mallityypit. Valtaosa eri maista saatavasta kirjallisuudesta on pienoismallien rakentamisoppaita (ks. esim. de Chadarevian & Hopwood 2004; Czére 1971, 232; Heinonen 1993; Jetsonen 2001; King 1996; Knoll, Hechinger, Heyer 2006; Lampinen ym. 1995; Morris 2006; Nyysönen 2007; Pedersen 1996).

Pienoismalleja teknisellä tasolla tarkastelevat teokset sivuavat kaupunkeja, niiden monimuotoisuutta ja historiaa vain etäisesti. Varsinaista tutkimustietoa kaupunkien historiallisista pienoismalleista ei kirjallisuudesta löytynyt. Myöskään varsinaista tutkimusteemaamme, kadonneita kaupunkimaisemia rekonstruoivia pienoismalleja ja niiden kehityshistoriaa käsittelevää kansallista tai kansainvälistä tutkimusta ei käytännössä löytynyt lainkaan. Historialliset kaupunkipienoismallit tuntuvatkin siten olevan uusi ulottuvuus, lähes kartoittamaton alue ihmistieteellisessä tutkimuksessa.

Kohti kulttuurista elinkaarianalyysia

Yksi henkilö pystyy yleensä tekemään omin voimin vaivatta maalauksia, pienikokoisia patsaita tai muita taideteoksia. Suurten töiden aikaan saaminen vaatii kuitenkin usein pitkäjänteistä ja useita vaiheita sisältävää yhteistyötä eri toimijoiden välillä. Pienoismallin synty on usein tällainen pitkä ja monivaiheinen prosessi, ja yleistasoisenkin otteen saaminen siitä on huomattavan hankalaa. Tutkimuksemme alkuvaiheessa erotimme kaupunkipienoismallin kehityskaareissa yksitoista eri vaihetta, joista jokaiseen osallistuu erilaisia toimijoita. Mutta miten lähestyä ja ymmärtää pienoismallin rakentamisen ainutkertaista ja luovaa prosessia lähemmin?

Yhden luontevan metodologisen lähtökohdan kaupunkipienoismallienkin tarkasteluun tarjoaa materiaalisesta kulttuurin tutkimus. Se kiinnittää keskeistä huomiota esineiden ”elämäkertaan” tunnistamalla niin eliöillä kuin esineillä vertauskuvallisesti omat elämänkaarensa, johon sisältyy potentiaalisesti monia erilaisia toimintoja ja merkityksiä (Appadurai 1986; Marshall & Gosden 1999). Materiaalisesta kulttuurin tutkimuksen kentällä on erilaisia lähestymistapoja, kuten antropologi Igor Kopytoffin (1986) esineiden kollektiivisen kaupallistamisen malli tai sosiologi Paul du Gayn ja kumppaneiden (du Gay ym. 1997) esineiden kuluttamisen kulttuurisen vuorovaikutuksen malli. Siinä missä huomattava osa esineiden elämäkertojen tutkimuksesta on painottanut kulutustavaroiden symboliikkaa, representaatioita ja merkityksenantoprosesseja (ks. McCracken 1986; Löfgren 1997), esimerkiksi arkeologit Vesa-Pekka Herva ja Risto Nurmi (2009, 159) ovat tarkastelleet puolestaan aineellisten jäänteiden materiaalisia ominaisuuksia ja käyttötarkoituksia arjessa.

Vaikka materiaalisesta kulttuurin tutkimus auttaa historiallisten kaupunkipienoismallien aineellisen luonteen hahmottamisessa, se ei tunnu jäsentävän tämän erityisen ja epäkaupallisen esineen ainutkertaista tuotanto- ja käyttöprosessia riittävän selväpiirteisesti. Menetelmällisesti materiaalisesta kulttuurin tutkimuksen lähestymistavat painottuvat usein jonkin tietyn näkökulman tai joidenkin vaiheiden ”tiheään” tarkasteluun, eivät niinkään esineiden koko elämänkaaren kuvaukseen (ks. Hicks & Beaudry 2010). Ajan huomioon ottaminen on kuitenkin oleellista esineiden kulttuurisen dynamiikan ymmärtämiseksi (Macken 2015). Saadaksemme oman tarkastelumme kohteena olevan pienoismallin aineellisesta ja aineettomasta elinkaaresta sekä kokonaisvaltaisen että analyttisen otteen sisällyttimme teoreettiseen pohdintaan myös luonnontieteellistekniset elinkaarianalyysit. Niiden avulla arvioidaan tietyn tuotteen, prosessin tai toiminnon aiheuttamia vaikutuksia yhteiskuntaan ja/tai ympäristöön sen koko elinkaaren kuluessa (ks. esim. Guinée ym. 1993, 2011).

Yhdistämällä humanistisen tutkimusotteen luovuutta ja luonnontieteellisteknisen elinkaarianalyysin eksaktimpaa jäsentämistapaa kehitimme historiallisten kaupunkipienois mallien tutkimiseen analyysimenetelmän, jota kutsumme kulttuuriseksi elinkaarianalyysiksi.

Kuten termi kulttuurinen elinkaarianalyysi jo itsessään kertoo, siinä tarkastelun kohteeksi valittu kulttuurinen prosessi pyritään hahmottamaan alusta loppuun. Tämä tapahtuu jakamalla prosessi vaiheisiin, joista jokainen on tutkittavissa sekä erikseen että kokonaisuuden osana. Viipurin historiallisen pienoismallin osalta pelkistimme alunperin yksitoistaosaisen elinkaaren viiteen peräkkäiseen vaiheeseen, jotka nimesimme seuraavasti: kaupungin historian rekonstruktio, ideologinen rekonstruktio, materiaalkulttuurinen rekonstruktio, rekonstruktio tilassa sekä pienoismallin kokemisen rekonstruktio.

Lähtökohtamme on, että analyysissa on hyvä ottaa huomioon kaikki nämä vaiheet, jotta se kattaisi historiallisen pienoismallin kehityksen kokonaisuudessaan, mikä puolestaan mahdollistaa lineaarisen tai pikemminkin syklisen kokonaiskuvan rakentamisen. Hahmottamamme kulttuurinen elinkaari alkaa pienoismallin kulttuurisesta 'raaka-aineesta' eli sen kohteena olevaa menetettyä kaupunkimaisemaa koskevista yleisistä historiakäsityksistä. Useiden välivaiheiden jälkeen päätepisteenä on valmiin pienoismallin nähneen museovieraan muodostama (ainakin ideaalisesti ajatellen) uusi historiakäsitys, joka vuorostaan päättyy kyseisen kulttuurisen raaka-aineen osaksi. Kulttuurinen elinkaarimalli toisin sanoen kuvaa kulttuurin tietyn osa-alueen materiaallisen ja immateriaalisen uusintamisen kehän tai spiraalin.

Tarkastelumme sateenvarjomainen avaintermi on rekonstruktio. Tarkoitamme sillä yksinkertaistetusti ilmaisten jonkin uudelleen rakennettua versiota, ennallistusta, joka pyrkii olemaan alkuperäisen jäljitelmä, mutta joka perustuu aina historiallisiin lähteisiin esineestä, jota ei sellaisenaan enää ole olemassa ([Moilanen 2009](#)). Lähdeaineistoissa saattaa olla puutteita, jolloin rekonstruktion sijaan joudutaan tekemään representaatio, esitys jostakin. Käytännössä rekonstruktio ja representaatio löytyvät muodossa tai toisessa lähes jokaisesta mallin tuottamisen työvaiheesta. Kummankaan termin merkitys tai käyttö ei ole yksiselitteistä. Valitsimme näistä omaksi kattotermiksemme rekonstruktion, koska huomion kohteena on museoesine, joiden tapauksessa käytetään yleisesti termiä rekonstruktio (ks. esim. [Turpeinen 2005](#), 22, 61, 72; myös [Aurasmaa 2002](#), 14,157).

Esittelemme seuraavassa kulttuurisen elinkaarianalyysin viisi päävaihetta yleistasoisesti. Sen jälkeen seuraavassa luvussa siirrymme empiiriseen tapaustutkimukseen.

1. Kaupungin historian rekonstruktiossa on kyse yleisistä historiakäsityksistä suunniteltavan pienoismallin taustalla. Yleiset historiakäsitykset voi jakaa James Dellen (2008) näkemystä muokaten tutkittuihin julkisiin historiaesityksiin, yhteisöjen kokemuksellisiin historiakäsityksiin sekä yleisiin myytteihin. Edward Saidin (2002, 251) mielestä kaikki yleiset historiakäsitykset ovat periaatteellisista eroistaan huolimatta poliittisesti valittuja, muodostettuja ja muunneltuja. Kaupunkia ja sen maisemaa koskevien historiakäsitysten moninaisuus on merkille pantavaa – joskaan kaupunkien pluralismi- eli moninaisuusteorian valossa se ei yllätä (Jordan 1990; Judge 1995, 14-15). Peter Aronssonin (2004, 125-132) mukaan paikallisen historiakulttuurin muotoutumiseen vaikuttavat ensin yksityisten ihmisten kertomukset ja esineet, toiseksi media, tiedotus ja kulutus ja kolmanneksi julkisen vallan historiapolitiikka, koululaitos, korkeakoulu ja kulttuuriperintöinstituutiot. Historia näyttäytyy nykyisyydessä erilaisina historiakulttuurin ulottuvuuksina; immateriaalisesti muistina, kokemuksina ja käytänteinä sekä materiaalisesti hyödykkeinä, esineinä, rakenteina ja maisemina, jotka kaikki ovat osallisia muistamisessa ja unohtamisessa (ks. myös Leone & Little 2004; Jones 2007). Leena Valkeapää (2006, 79) lainaten me kaikki tuotamme ja kulutamme historiakulttuuria.

Historiakulttuurin eri muodot vaikuttavat kaupunkipienoismallin taustalla oleviin historiakäsityksiin. Tärkeä teema kulttuureissa yleensä ja siten myös urbaaneissa historiakäsityksissä on elämä ja kuolema: yhtäällä kaupunkien synty ja kehitys, toisaalla niiden taantuminen ja jopa tuho (Jacobs 1961; Mumford 1961; Lawton 1989). Yleensä kaupunkien ja kaupunkimaisemien muutos jaetaan esiteolliseen, teolliseen ja jälkiteolliseen vaiheeseen (esim. Hohenberg & Lees 1985). Toisaalta mittavat luonnon tai ihmisen aiheuttamat onnettomuudet ovat johtaneet kautta aikain kaupunkien häviämiseen joko osittain tai kokonaan. Käytännössä lähes jokaisen kaupungin historiasta löytyy useita kadonneita maisemia, joista olisi ainakin periaatteessa mahdollista tehdä pienoismalli.

2. Ideologisella rekonstruktioilla viittaamme prosessin ulottuvuuteen, johon sisältyvät päätökset siitä, rakennetaanko pienoismalli vai ei. Jos pienoismalli päätetään rakentaa, seuraavat kysymykset koskevat sitä, mistä menetetyistä kaupunkimaisemasta malli tehdään, miksi se tehdään juuri siitä, ja millä rahoituksella malli toteutetaan. Poliittinen vallankäyttö hallitsee ideologisen rekonstruktion vaihetta. Jokainen hallinto, oli se sitten demokraattinen tai totalitaarinen, pyrkii jättämään itsestään

jälkiä kansakunnan muistiin. Ideologinen rekonstruktio on historiapolitiikkaa, koska pyrkimyksenä on edistää päättäjien näkökulmasta oikeana pidettävää historianäkemystä (ks. Aunesluoma & Kettunen 2008). Se, miten vallanpitäjät tai tietty ryhmä päättää yrittää muokata yhteisön muistia, etenkin niin sanottuja muistin paikkoja (esim. Nora 1989; Peltonen 2003) ja vastaavasti muistamattomuuden paikkoja, herättää lähes aina keskustelua ja synnyttää vastakkainasetteluja (Grönholm 2010, 107). Kyse on vallasta, jonka käsitämme tässä Michel Foucault'ta (1991) seuraten laajasti; valta ei liity ainoastaan virallisiin valtarakennelmiin, vaan se nousee toimijoiden aktiivisuudesta ja käytänteistä, olivat toimijat keitä tai mitä tahansa.

Maisemat ovat yksi monista kulttuurisista rakennelmista ja esityksistä, joiden tuottaminen ja uusintaminen on palvellut kulloistenkin eliittien ja päättäjien intressejä (Cosgrove 1984; Häyrynen 2005, 27). Maisemaa koskevassa historiapolitiikassa fiktiivinen, faktuaalinen ja aktuaalinen lomittuvat. Nykyhetkessä tapahtuva politikoiminen, menneisyyden selittäminen sekä tulevaisuuteen vaikuttaminen nivoutuvat toisiinsa saumattomasti (Tilli 2009, 280-281). Lisäksi historialliset kaupunkipienois mallit ovat myös monumentteja, suuren yleisön nähtäväksi tehtyjä kolmiulotteisia teoksia, joilla halutaan tuoda esille jotakin tiettyä kadotettua maisemaa. Jokainen pienois malli on aina ideologisten valintojen tulos.

3. Materiaaliskulttuurinen rekonstruktio koskee kaupunkipienois mallin suunnittelussa tarvittavaa taustatyötä ja lähdeaineistoja sekä rakentamisessa käytettäviä menetelmiä ja materiaaleja. Taustaselvitys kohdistuu asioihin, jotka ovat olennaisia mallintamistyön etenemisen ja lopputuloksen vakuuttavuuden kannalta. Selvityksen kohteena ovat maisema- ja kaupunkisuunnittelua sekä arkkitehtuuria esittelevät kirjat, lehtiartikkelit, valokuvat, filmit ja asiantuntijahaastattelut sekä erilaiset arkistot, rakennusdokumentit, kartat, piirustukset ja maalaukset. Käytännössä lähdeaineistot ovat aina puutteellisia ja ristiriitaisia, mistä johtuen pienois mallien rakentamissuunnitelmat ovat vain suuntaa antavia.

Materia on olennainen osa kaupunkipienois mallien rakentamisprosessia, koska kaupungissa jos missä aineellinen kulttuuri on keskeisessä osassa (Lehtonen 2006, 6). Pienois malli on itsessäänkin eri materiaaleista tehty artefakti, esine, joka voidaan rajata, rakentaa, muotoilla ja pinnoittaa monin eri tavoin. Elinkaarianalyysin kannalta keskeinen kysymys on, millainen vaikutelma pienois mallilla halutaan luoda ja millä keinoilla tämä tehdään. Pienois mallissa historiallinen autenttisuus haastaa mallin maastonmuotojen ja arkkitehtuurin uskottavuuden sekä kasvi- ja eläinkunnan elävyyden (Nyyssönen 2007, 9). Kuinka jäljitellä heinäkasaa tai puun lehvästöä? Miten saada muovi

näyttämään vedeltä tai metalli hamppuköydeltä? Kuinka tehdä pienoismallista sekä kiinnostava että helposti lähestyttävä tai luoda siihen samaan aikaan vaikuttava ja luonteva tunnelma? Kiinnostavan pienoismallin rakentaminen on vaatelas tehtävä.

4. Rekonstruktio tilassa. Historiallisia kaupunkipienoisille on yleisimmin esillä museoissa. Yleisö ja museo kommunikoivat monella eri tasolla. Museon institutionaalinen asema yhteiskunnassa suuntaa museokokemusta jo ennen kuin vieras on astunut tilaan sisään. Museon sijainti, arkkitehtuuri ja palvelut puolestaan vaikuttavat vahvasti tulijan ensivaikutelmaan niin museosta kuin näyttelystäkin. Anne Aurasmaa (2002, 70) puhuu museoon tulosta siirtymäriittinä. Museon sisätilat ja muunneltavat rakenteet asettavat rajat, joissa museovieraan lopullinen kehollishenkkinen kokemus muotoutuu (Saarikangas 1998, 248, 260; [Turpeinen](#) 2005, 206-209). Kokemista museotilassa ohjataan määrittelemällä erilaisia kulkusuuntia ja pysähtymiskohteita palveluineen. Kokemukseen vaikuttavat myös museon muiden kävijöiden käyttäytyminen sekä tilojen värit, valot, äänet ja hajut sekä muut vaikeammin määriteltävät tunnelman osatekijät, joita museovieras ”lukee” käyntinsä aikana ([Järvinen](#) 2008; Lefebvre 1991, 11-12; Saukonpää 2011, 20).

Museojohdon lisäksi keskeinen vallankäyttäjä museotilassa on näyttelyn suunnittelija. Hän tekee valinnat siitä, mitä esitetään, missä, milloin ja miten. Tilan ominaisuuksien hyväksikäyttö on ratkaiseva tekijä siinä, mitkä näyttelyesineet käytännössä huomataan, miten hyvin niitä voi tarkastella, miten ne ymmärretään ja muistetaan (Quimby 1978). Museoiden vallankäyttö ilmenee niin koko tilan, esineiden valinnan, niiden järjestämisen, esillepanon kuin selittämisen kautta. Museossa sijaitsevaa pienoismallia ympäröivät ja siihen kietoutuvat muistin, vallan ja tilan suhteet.

5. Kokemisen rekonstruktio on kulttuurisen elinkaarianalyysin viimeinen tarkasteluvaihe, jossa huomio kohdistuu museon asiakkaisiin ja heidän kokemukseensa. Museovieraan suhde niin instituutioon, museoon, näyttelyyn kuin museoesineisiin on säädellyistä puitteistaan huolimatta monitasoinen ja jopa ennalta arvaamaton. Kävijän näkemykset pienoismallista muotoutuvat museaalisen kokemusvirran jatkumona, ja siksi pienoismallin onnistunut sijoittelu ja esillepano museaalisen elämyspolun varten on tärkeää. Mikäli ymmärrämme museon erityisellä tavalla jäsentyneeksi tavaksi katsoa, pienoismalli on ihanteellinen museoesine, sillä se on rakennettu tällaista katsomista ja kokemista varten (Alpers 1991, 25-32). Visuaalisuus ja laajemmin moniaistisuus on olennainen osa niin pienoismallia kuin museovieraita; heidän havaintokykyään, tapansa aistia ja ymmärtää näkemäänsä (Johansson 2007, 77).

Kaupunkipienoismallin rakennuttamisen ja tietyn historiakuvan esille tuomisen taustalla saattaa olla hyvinkin yleviä ajatuksia. Esineistä tehtävät tulkinnat voivat kuitenkin olla monenlaisia ja myösyllättäviä (Herva & Nurmi 2009, 160). Näyttelytilassa kaupunkipienoismalli ja sen taustalla oleva julkinen historiakäsitys muuttuvat museovieraan yksityiseksi tulkinnaksi, koska jokainen katsoja kokee pienoismallin omista lähtökohdistaan (Immonen 2011, 235-236; Karjalainen 1996). Näytteilleasettajan tavoin katsojalla on paitsi kyky myös oikeus ymmärtää näyttely ja sen sanoma omalla tavallaan; ymmärtää se väärin tai jopa kieltäytyä vastaanottamasta sitä. Museokävijä tulee katsomaan näyttelyä omien odotustensa ja arvojensa kanssa. Siten ei ole olemassa yhtä oikeaa tai väärää tapaa katsoa tai kokea pienoismallia. Museovieraiden näkemysten oikeellisuuden pohtimisen sijaan tärkeämpää on heidän kokemustensa kuunteleminen ja ymmärtäminen ([Turpeinen 2005](#), 54-55).

Edellä esittelimme kulttuurista elinkaarianalyysia yleisellä ja käsitteellisellä tasolla. Kun siirrytään puhumaan analyysin empiirisestä toteutuksesta, erilaisten lähteiden tarve ja saatavuus vaihtelevat valitun tapaustutkimuksen mukaan (Laine, Bamberg & Jokinen 2007). Omassa pienimuotoisessa tutkimuksessamme Viipurin historiallisesta pienoismallista kirjallisuustutkimuksella oli merkittävä osa teeman tutkimattomuuden takia. Analyysin ensimmäinen vaihe eli kaupungin mahdollisten menetettyjen maisemien hahmottaminen perustui laajuutensa vuoksi myös tutkimuskirjallisuudelle. Toisessa ja kolmannessa analyysivaiheessa hyödynsimme aikalaikirjallisuutta, lehdistömateriaalia ja arkistoaineistoa (Wiipuri-museon säätiö/Stiftelsen för Wiborg-museet) sekä pienoismallin suunnittelijan sähköpostihaastattelua. Analyysin neljäs vaihe sisälsi edellisten lisäksi museohenkilökunnan edustajien haastatteluja sekä havainnointia paikan päällä museotilassa. Viimeisessä viidennessä vaiheessa teimme haastatteluja ja havainnoimme museovieraita museotilassa ja pienoismallin läheisyydessä. Toteutimme myös pienimuotoisen kyselyn: yhteensä 37 museovierasta kirjoitti kokemuksiaan näyttelystä kyselylomakkeelle palauttaen vastauksensa anonymisti näyttelytilassa olleeseen keruulaatikkoon. Hyödynnettyjen aineistojen tutkimisessa käytimme pääasiassa tekstiaineiston lähilukua, tilahavaintojen analysointia sekä haastattelujen ja kyselyvastausten erittelyä (lähemmin ks. esim. Bauer & Gaskell 2000; [Turpeinen 2005](#); Ruusu vuori & Tiittula 2005; Fingerroos, Haanpää, Heimo & Peltonen 2006; Pöysä 2015).

Jo aineistojen maantieteellisen hajanaisuuden (aineistoa hankittiin Helsingissä, Lahdessa, Lappeenrannassa ja Porissa) vuoksi emme kyenneet kartoittamaan saati käymään läpi kaikkea ensikäden lähdemateriaalia, jota olisi mahdollisesti ollut käytettävissä (ks. [Arkistojen portti](#)). Työn aikana kävi kuitenkin selväksi, että kulttuurisen elinkaarianalyysin avulla tutkimuskohteesta

voidaan muodostaa ymmärrettävä kokonaiskuva, vaikka tiettyjen vaiheiden lähdeaineistot olisivat huomattavankin puutteellisia. Syynä tähän on, että monivaiheinen analyysitapa (Kuva 1) mahdollistaa erilaiset ja osin toisistaan riippumattomat tai monikäyttöiset lähdeaineistot. Samalla analyysimme liikkuu monien tieteenalojen kuten maisemantutkimuksen, arkkitehtuurin, taiteen, kulttuuriperinnön, maantieteen ja museologian piirissä, mikä tuo mukaan monet toisiaan tukevat näkökulmat, teemat, lähderyhmät ja menetelmät. Metodologisesti lähestymistapamme voi katsoa edustavan monitieteistä hermeneuttista tutkimustraditiota (Gadamer 2004, 29).

Taulukko 1. Kaavakuva kulttuurisen elinkaarianalyysin viidestä pääaiheesta ja niihin liittyvistä mahdollisista kysymyksistä.

Kulttuurisen elinkaarianalyysin vaihe	Mahdollisia kysymyksiä
Kaupungin historian rekonstruktio	<ul style="list-style-type: none"> • – Millainen historia kaupungilla on? • – Miten siitä on kirjoitettu? • – Millaisia ovat eri ryhmien omat historiakäsitykset?
Ideologinen rekonstruktio	<ul style="list-style-type: none"> • – Kuka on mallista päättävä taho? • – Ketkä ovat rahoittajia? • – Mitkä ovat syyt juuri tietyn historiakäsityksen valintaan?
Aineelliskulttuurinen rekonstruktio	<ul style="list-style-type: none"> • – Millaisten lähdeaineistojen pohjalta malli suunnitellaan (aineistojen määrä ja laatu)? • – Millainen on rakentajan valintaprosessi? • – Mitkä ovat mallin rakentamiset materiaalit ja menetelmät? • – Millainen on mallin rakennusprosessi?

Tilallinen rekonstruktio	<ul style="list-style-type: none"> • – Millaiseen instituutioon, • rakennukseen ja tilaan malli tulee? • – Kuinka toimiva kyseinen tila on? • – Millainen asema mallille annetaan • instituutiossa, rakennuksessa ja • näyttelyssä?
Kokemisen rekonstruktio	<ul style="list-style-type: none"> • – Miten hyvin instituutio, malli ja • näyttelyvieras kohtaavat tilassa? • – Millaisia tunteita, tunteita ja • ajatuksia malli herättää • näyttelyvieraassa? • – Millaisen käsityksen katsoja luo • kaupungin historiasta?

Kulttuurinen elinkaarianalyysi Viipurin kaupungista

Edellä yleisellä tasolla esiteltyt kulttuurisen elinkaaren päävaiheet kuvaavat siis prosessia, jonka kautta menneisyyden maisemaa rekonstruoiva kaupunkipienoismalli rakentuu. Prosessin viisi osaluuetta kattavat kaupunkipienoismallin rakentumisen päävaiheet prosessin alusta sen loppuun. Seuraavaksi sovellamme kulttuurista elinkaarianalyysia Viipurin kaupunkipienoismallin rakentumiseen. Tarkastelemme kutakin vaihetta erikseen aloittaen ensimmäisestä vaiheesta, Viipurin historiasta.

Vaihe 1. Viipurin tarinat ja menetetyt maisemat

Viipuri sijaitsee Karjalassa, joka on Pohjois-Euroopassa nykyisen Suomen ja Venäjän raja-alueella sijaitseva historiallinen alue. Karjalan maisemaa ovat toistuvasti muokanneet mannerjäätiköt. Karjalan kannas paljastui jäätikön alta viimeksi noin 10 000 vuotta sitten. Jääkauden jälkeisen maankohoamisen aiheuttama Itämeren rantaviivan siirtyminen ja sitä seurannut kasviston ja eliöstön kehitys on merkittävin Karjalan luonnonmaisemaan vaikuttanut ilmiö. Viipuri sijaitsee paikassa, josta pääsi aiemmin jokiteitse Laatokalta, Euroopan suurimmalta järveltä, Suomenlahdelle.

Laatokan vesialtaan kallistuessa kyseinen kulkuväylä kuivui vähitellen, ja Laatokan uudeksi laskujoeksi avautui idempänä Nevajoki noin 3300 vuotta sitten (Saarnisto 2003).

Liikenteen solmukohdassa sijainnut Viipuri oli esihistoriallisena aikana karjalaisten asuin- ja kauppapaikka, jonne he pystyttivät myös varustuksen. Katoliseksi käännytetty Ruotsi järjesti vuonna 1293 ortodoksista Novgorodia vastaan ristiretken, jonka tuloksena Ruotsi valloitti Karjalan ja rakensi karjalaisten varustuksen paikalle Viipurin linnan. Ensimmäisen kerran Viipurin kaupunki mainitaan asiakirjoissa vuonna 1336, ja kaupunkioikeudet se sai vuonna 1403. Kaupungissa arvioidaan 1500-luvun puolivälissä olleen noin 2000 asukasta. Kuitenkin vasta kaupunginvallien purkaminen, kanavan rakentaminen ja Viipuri-Pietari-rautatien avaaminen 1800-luvun loppupuolella käynnistivät kaupungin kasvun ja teollistumisen (Hämynen & Shikalov 2013, 9, 93-95). Kaupunkinäkömältään Viipuri poikkesi silti edelleen Suomen muista kaupungeista, sillä se oli maamme ainoa keskiaikainen kaupunki.

Yleisesti ottaen kaupunkimaisemien menetyksen taustalla on ollut niin luonnollisia kuin ihmisen aikaan saamia tuhoja. Pohjois-Euroopassa ei juuri ole tuhoisia luonnonmullistuksia, kuten maanjäristyksiä, tulivuorenpurkauksia, pyörremyrskyjä tai hyökyaaltoja. Merkittävimmät tuhot Itämeren alueen kaupungeissa ovat yleensä olleet ihmisen aikaansaamia. Teollistumiseen ja kaupungistumiseen kiinnittyvän modernisaation lisäksi suurimpia syitä kaupunkimaiseman menetyksiin historiallisena aikana ovat olleet sodat ja/tai tulipalot (ks. esim. Herva, Ylimaunu & Symonds, 2012, 76). Teollisuusmaiden kaupunkirakenteiden asteittainen modernisaatio johti kuitenkin 1900-luvun vaihteessa siihen, että useampaa kuin yhtä korttelia koetelleet suuret kaupunkipalot loppuivat (Suikkari 2007, 9; ks. myös Bankoff, Lubken & Sand 2012). Poikkeus tästä säännöstä viime vuosisadalla olivat eritoten maailmansodat, joiden aikana suurpalot palasivat Euraasiassa moderneihin kaupunkiin. Viipurissa merkittäviä kaupunkipaloja on sattunut vuoden 1351 jälkeen peräti 26 kertaa. Näistä tulipaloista 20 on tapahtunut rauhan aikana, ja kuusi on ollut sotien aiheuttamia (Suikkari 2009, 54). Tätä tragiikan sävyttämää urbaanin historian kuvaa, Joseph Schumpeteria (1942, 83) mukaillen toistuvaa luovaa tuhoa, voi pitää Viipurin menetettyä kaupunkimaisemaa esittävän pienoismallin rakentamistarpeen kulttuurisena pääraaka-aineena.

Vaihe 2. Viipurin pienoismallin ideologinen rekonstruktio

Periaatteessa Viipurin menetetyin maiseman rekonstruktion kohteeksi olisi siis voitu valita vähintään 26 eri tapahtumaa ja ajankohtaa. Käytännössä niistä kuitenkin valittiin pienoismallin kohteeksi yksi nimenomainen. Tässä osiossa tarkastelemme kyseisen valinnan taustoja ja syitä.

Viipurin pienoismallihankkeen takana oli vuonna 1971 perustettu kaksikielinen säätiö nimeltään Wiipuri-museon säätiö/Stiftelsen för Wiborg-museet, jonka päätavoite oli alusta lähtien Viipuri-aiheisen museon aikaansaaminen (Karjala 28.11.1985, 3). Säätiön edustajiston jäsen, metsänhoitaja Aarno Piltz esitti pienoismallin rakentamismahdollisuutta säätiön edustajiston kokouksissa 1979 ja 1980, mutta kummallakin kerralla esteenä oli varojen puute. Vuonna 1980 Piltz kuitenkin lahjoitti edustamansa Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiön nimissä 5000 markkaa pienoismallin suunnittelemista varten. Lisäksi eräs entisten viipurilaisten organisaatio antoi samaan tarkoitukseen 10 000 markkaa. Tämän seurauksena säätiön hallitus nimitti pienoismallitoimikunnan helmikuussa 1981 (Karjala 28.11.1985, 1).

Säätiö päätyi valitsemaan pienoismallin kohteeksi hyvin myöhäisen ajankohdan Viipurin pitkstä kaupunkihistoriasta: vuoden 1939. Tuolloin noin 83 000 asukkaan Viipuri ei ollut vain yksi kaupunki muiden joukossa, se oli Helsingin jälkeen Suomen tasavallan toiseksi suurin kaupunki. Suomen virallisen tilaston (1941, 27) mukaan Viipuri oli kulttuuriltaan suomalainen: sen väestöstä 93 prosenttia oli suomenkielisiä; lopuista asukkaista suurin osa oli ruotsin- ja saksankielisiä. Suomen kaupunkien, mukaan lukien Viipurin, poliittista päätöksentekoa alettiin perustaa vuosien 1865 ja 1873 asetusten jälkeen kunnalliseen autonomiaan ja edustukselliseen hallintoon, joka muodostui aluksi varallisuuden pohjautuvilla vaaleilla valituista lautakunnista, kaupunginvaltuustosta ja -hallituksesta. Vuonna 1876 toimintansa aloittaneeseen Viipurin valtuustoon valittiin vuoden 1918 kunnallisvaaleissa niin työväen kuin porvariston edustajia (Tilastoa 1918). Kokonaisuudessaan valtuusto valittiin yleisen äänioikeuden perusteella vuodesta 1920 lähtien (Heuru 2001, 12-13; Kallenautio 1986, 282). Kommunistien toimintakieltoa lukuun ottamatta Viipuria hallittiin maailmansotien välisenä aikana pohjoismaisen demokratian periaattein.

Itsenäisyyden ajan Viipuri oli taloudellisesti ja toiminnallisesti ennen kaikkea kauppa-, varuskunta- ja hallintokaupunki. Kaupungissa oli Euroopan suurin puutavaran vientisatama, Uuras (Huunonen 2015). ”Pohjolan Pariisiksi” mainostettu Viipuri oli toimelias, vauras ja kaunis kulttuuri- ja urheilukaupunki komeine kivitaloineen, lukuisine puistoineen ja moninaisine vesistöineen,

luisteluratoineen ja uimarantoinen. Kaupunki oli 1930-luvun aikana rakennuttanut vielä useita arkkitehtonisia merkkirakennuksia, kuten Uno Ullbergin suunnitteleman funktionaalistyylisen maakunta-arkiston, taidemuseon ja synnytyssairaalan sekä Alvar Aallon suunnitteleman modernin kaupunginkirjaston (Hirn & Lankinen 2000; Neuvonen 2000). Suomen suurimman, yli 650 000 asukkaan läänin pääkaupunkina Viipurilla, jonka maamerkinä oli sen keskustassa sijaitseva keskiaikainen linna, näytti olevan edessään komea tulevaisuus (esim. Helsingin Sanomat, Kuukausiliite 1989, n:o 18).

Toinen maailmansota mullisti lukuisten kaupunkien tulevaisuudensuunnitelmat perinpohjin eri puolilla maailmaa. Näin kävi myös Viipurille. Natsi-Saksa ja Neuvostoliitto solmivat syksyllä 1939 hyökkäämättömyyssopimuksen, ns. Molotov-Ribbentrop -sopimuksen, minkä seurauksena puna-armeija hyökkäsi Suomeen marraskuussa 1939, ja maiden välillä alkoi myöhemmin talvisotana tunnetuksi tullut verinen sota. Rauha solmittiin maaliskuussa 1940, ja vaikka Neuvostoliitto ei onnistunut valtaamaan Viipuria sodassa, Suomi joutui luovuttamaan rauhanteossa Karjalan itäisen osan ja sen kaikki kolme kaupunkia – Viipurin, Sortavalan ja Käkisalmen – Neuvostoliitolle. Yli 400 000 karjalaista, mukaan lukien kaikki Viipurin asukkaat, muutti neuvostovallan alta Suomeen. Vuonna 1941 alkaneen jatkosodan aikana Suomi valloitti Viipurin takaisin, ja yli kolmasosa kaupungin väestöstä pääsi palaamaan kotikaupunkiinsa vuosien 1941-1944 välillä. Lopullisesti Suomen lippu laskettiin Viipurin linnan tornista kuitenkin 20. kesäkuuta 1944 noin kello 16:45, kun Viipurin puolustus murtui (Kuva 1). Kaupungin suomalainen väestö pakeni taas asettuen toisesta maailmansodasta kuin ihmeen kautta itsenäisenä ja demokraattisena valtiona selvinneeseen Suomeen.

Kuva 1. Viipurin linna oli niin Suomen itsenäisyyden kuin läntisen kulttuurin symboli. Suomen lippu hulmusi Viipurin linnan yllä talvisodan taistelujen loppuun saakka. Kaupunki luovutettiin Neuvostoliitolle vasta rauhanteon jälkeen. Lähde: SA-kuva

Viipurin rakennuksista oli toisen maailmansodan aikaisissa pommituksissa, tykistökeskityksissä ja taisteluissa sekä niitä seuranneissa tulipaloissa tuhoutunut tai vahingoittunut jopa kaksi kolmasosaa. Ainoastaan kahdeksan prosenttia rakennuskannasta säilyi täysin vahingoittumattomana (Hämynen & Shikalov 2013, 77, 86, 105, 110-116). Kotikaupungistaan paenneiden alkuperäisten suomalaisten asukkaiden koteihin muutti ensin puna-armeijan upseereita ja sen jälkeen eri puolilta Neuvostoliittoa siirrettyjä uusia asukkaita. Viipuriin suomenkieliset kadut ja aukiot nimettiin uudelleen neuvostotyylin mukaisesti esimerkiksi Puna-armeijan kaduksi tai Leninin aukioksi. Kaupunkitilan lisäksi myös kaupungin pitkää historiaa ryhdyttiin venäläistämään puheissa ja julkaisuissa (Jussila 1983). Suomalaisista asukkaistaan kokonaan tyhjentyneet ja pahoin raunioituneet

Viipuri jäi vain 40 kilometrin päähän Suomen ja Neuvostoliiton välisestä uudesta rajalinjasta rautaesiripun taakse ulkomaalaisilta eli erityisesti entisiltä asukkailtaan suljetuksi neuvostorajakaupungiksi. Viipurin eletyn kaupunkimaiseman (Louekari 2004, 273) menetys oli siten sodan tuhojen, alkuperäisen väestön poismuuton, vieraan vallan, uusien asukkaiden ja vallanvaihdosta seuranneen rappiokauden vuoksi likimain täydellistä (Kuva 2).

Kuva 2. Toisen maailmansodan aikana Viipuri joutui kolme kertaa taistelulentäksi. Keskiaikaisesta kellotornista otettu yleiskuva näyttää tuhoja Viipurin vanhassakaupungissa jatkosodan alussa syksyllä 1941. Lähde: Sot.virk. J. Taube, SA-kuva.

Entinen vapaa, vauras ja kaunis Viipuri jäi elämään kaupungista poismuuttaneiden suomalaisten asukkaiden muistoissa, lukuisten viipurilaisten yritysten, yhdistysten ja urheiluseurojen piirissä sekä lauluissa, muistelmissa, kuvakirjoissa, romaaneissa ja tutkimuksissa. Tämä kaupungin traagisen menetyksen synnyttämä muistamisen virta ei kuitenkaan riittänyt kaupungin entisille asukkaille, vaan

kaupungista haluttiin rakennuttaa myös pienoismalli, yksityiskohtainen fyysinen muisto (ks. Jones 2017). Sitä tarvittiin menneen maailman ja sitä koskevien inhimillisten kokemusten ja tuntemusten tueksi, niiden uudelleen luomiseksi (King 1996). Tarve muistin tukemiselle pienoismallilla oli ilmeinen, koska Viipurin tuho ja menetys oli lähes käsittämättömän nopea ja raju jopa toisen maailmansodan tuhojen mittakaavassa (Laakkonen, Tucker & Vuorisalo 2017). Viipurin kaupunki muuttui lähes yhdessä yössä itsensä dystopiaksi; kommunistidiktatuurin alle jääneeksi tyhjäksi, suljetuksi ja perifeeriseksi rauniokaupungiksi. Samalla entisestä kauniista, toimeliaasta ja demokraattisesti hallitusta kaupungista tuli saavuttamaton utopia niin sen menettäneille suomalaisille asukkaille kuin raunioiden keskelle muuttaneille uusille neuvostoasukkaille. Kysymys tuossa tilanteessa kuuluikin: Mistä Viipurista pienoismalli tuli rakentaa?

Wiipuri-museon säätiön päätöksen mukaan pienoismallin tuli esittää Viipuria sellaisena kuin kaupunki oli 2. syyskuuta 1939 kello 10:30. Syynä tälle päätökselle ja tarkalle ajankohdalle oli se, että tuolloin Suomen ilmavoimien lentokone oli lentänyt kaupungin yli ja valokuvannut sen lähes kokonaan (Wiipuri-museon Säätiö 2/1981). Sodasta säästyneet ilmavalokuvat tarjosivat korvaamatonta kuvamateriaalia sellaisen pienoismallin suunnittelulle, joka ikään kuin jäädyttäisi Viipurin viimeisen hetken rauhanajan Suomen tasavallan toiseksi tärkeimpänä kaupunkina. Symbolista lisäarvoa kyseiselle päivämäärälle antoi se, että lentoa edeltäneenä päivänä Saksa oli hyökännyt Puolaan ja toinen maailmansota oli alkanut Euroopassa.

Päätös syksyn 1939 tilannetta kuvaavan pienoismallin rakentamisesta esiselvityksineen oli välttämätön ensiaskel tavoitteeseen pääsemiseksi, mutta tarkan suunnitelman laatimiseen ja varsinaisen pienoismallin rakentamiseen tarvittiin huomattavasti lisää varoja. Wiipuri-museon säätiön edustajisto katsoi, että pienoismallin aikaansaaminen oli nähtävä kaikkien entisten viipurilaisten ja karjalaisten yhteiseksi asiaksi. Rahavarojen kartuttamiseksi vedottiinkin niin yksityisiin henkilöihin kuin yhtiöihin. Säätiön alaisuuteen perustettiin erityinen Viipurin pienoismallirahasto (Karjala 1984, 9). Säätiön anomuksesta yritysten lahjoitukset saivat valtionvarainministeriöltä verovapauspäätöksen (Wiipuri-museon Säätiö 5, 6/1981;1, 2/1982). Näillä toimilla suunnitelman rahoitus saatiin turvatuksi ja pystyttiin siirtymään seuraavaan vaiheeseen: pienoismallin taustamateriaalin kokoamiseen, varsinaiseen suunnitteluun ja lopulta itse mallin rakentamiseen.

Vaihe 3. Pienoismallin materiaalkulttuurinen rekonstruktio

Pienoismallin rakentamiseen tarvitaan tietoa, taitoa ja näkemystä. Kuinka Viipurin pienoismallin rakennussuunnitelmalle tarvittava historiallinen tietopohja käytännössä sitten koottiin, miten pienoismallin rakentaja löytyi sekä minkälaiset materiaalit ja työstämistavat rakentamista varten valittiin? Näitä rekonstruktion kysymyksiä tarkastelemme tässä osassa.

Viipurin-museon säätiö (5/1982) allekirjoitti vuonna 1982 intendentti Juha Lankisen kanssa sopimuksen, joka sisälsi Viipurin kaupungin pienoismallin rakentamiseen tarvittavien lopullisten karttojen ja piirustusten laatimisen sekä mallinrakennustyön valvonnan. Lankisella oli työhön läheinen suhde, sillä hän oli syntynyt Viipurissa vuonna 1937. Lisäksi hänen isänsä, Jalmari Lankinen, oli toiminut Viipurin kaupungin arkkitehtinä maailmansotien välissä ja evakoinut kaupungista lähtiessään lukuisien karttojen, kaavojen ja rakennuspiirustusten lisäksi noin 3000 valokuvaa kaupungista ([Lankinen](#) 1999). Viipurista, sen historiasta ja arkkitehtuurista tuli lopulta Juha Lankisen elämäntyö: hän haastatteli aiheeseen liittyen noin 200 ihmistä ja vieraili Viipurissa yli 400 kertaa (Miettinen 2015).

Lankinen laati kaupunkitopografian ja pääosiltaan ruutukaavoitetun mallinnusalueen suunnitelman, rakennusten korttelikaaviot, julkisivupiirustukset sekä katto-, piha- ja katupäällysteiden kuvaukset oman kokoelmansa sekä Viipurin maistraatin arkiston, haastattelujen ja valokuvien pohjalta (Wiipuri-museon Säätiö 1981). Syyskuun toisena päivänä 1939 kello 10:30 otetun ilmavalokuvasarjan perusteella kaupungin alueella tuolloin olleet laivat, junat, raitiotievaunut, autot, torikauppiaiden myyntikojut, puusto ja jopa takapihojen halkopinot kyettiin sijoittamaan mallisuunnitelmaan tarkasti silloisille paikoilleen ([Lankinen](#) 1999; Lankisen haastattelu 2011). Pienoismallin värien valinta kuitenkin osoittautui ongelmalliseksi, koska lähdeaineistona oli pääasiassa mustavalkoisia valokuvia ja filmejä (Wiipuri-Museon säätiö 1975). Näitä ja muita tarvittavia lisätietoja saatiin Lankisen ehdotuksesta Karjala-lehteen perustettujen vanhojen valokuvien tunnistamispalstan kautta. Lehti julkaisi vuodesta 1975 lähtien Lankisen kirjoituksen kera vanhoja valokuvia paikoista, joista tarvittiin lisätietoja (Viipuri 1986, 4). Aineisto- ja tietopyyntöjen kautta kaupungin entiset asukkaat – Viipurin kortteleiden, talojen ja takapihojen todelliset asiantuntijat – otettiin mukaan pienoismallityöhön alusta lähtien.

Työtä valvoi säätiön asettama pienoismallitoimikunta. Sen ”yliasantuntijana” oli *Viipurin* asemakaava-arkkitehtina vuosina 1918-1937 toiminut Otto-Iivari Meurman, joka toimi vuodesta

1940 lähtien Suomen ensimmäisenä asemakaavaopin professorina Helsingin teknillisessä korkeakoulussa (Karjalainen, 2.4.1984). Säätiön asettama pienoismallitoimikunta päätti, että rakennusurakan kohteeksi tuli 1:500 mittakaavaan tehtävä kaupunkipienoismalli Viipurin keskusta-alueesta. Pienoismallin rajoiksi valittiin tunnettuja kohteita, joiden perusteella mallialue oli paikallistettavissa mallin suunnitteluajankohdan Viipurissa. Tällaisia kohteita olivat esimerkiksi Siikaniemen linnoitus sekä Papulan kansanpuisto. Toimikunta pyysi keväällä 1984 urakasta tarjouksia mallikortteleineen kahdeksalta alan yrittäjältä. Tarjouksia tuli kuusi. Toimikunta tutki ensin nimettöminä jokaisen lähetetyn mallikorttelin ja asetti ne paremmuusjärjestykseen kiinnittäen huomion materiaaleihin, yleisilmeeseen ja tunnelmaan sekä yksityiskohtien hienouteen ja herkkyyteen. Yksimielisen valinnan jälkeen nimimerkkikuoret avattiin. Toimikunnan suureksi tyydytykseksi voittanut ehdotus ei ollut hinnaltaan kallein. Tarjous oli Lahdessa toimivan pienoismallien rakentamiseen erikoistuneen yrityksen, Mallituote Lasse Anderssonin laatima (Pienoismallille 1985, 2). Urakkasopimus työn tekemiseksi allekirjoitettiin kesällä 1984, ja pienoismallin näyteosan oli määrä olla valmis vuoden sisällä kesäkuussa 1985 (Viipurin 1985, 6).

Pienoismallin rakensi Lasse Anderssonin johdolla kuuden hengen työryhmä. Mallipohja korkeuskäyrineen tehtiin pahvista. Rakennusten, laivojen, autojen ja junanvaunujen materiaaliksi valittiin muovi. Kirkkojen ristit, sähkötolpat sekä sataman nostokurjet valmistettiin metallista. Puusto valmistettiin esikäsitellystä jäkälästä. Joissakin työvaiheissa, esimerkiksi kovan muovilevyn liimauksessa, hyödynnettiin Anderssonin itsensä kehittämiä työtapoja. ([Lankinen](#) 1999.) Pienoismalli tehtiin mahdollisimman hyvin sen alueellisen ja kansallisen merkittävyyden takia. Viimeistely, esimerkiksi pienen talon maalaus pohjustuksineen, saattoi kestää kahdeksan tuntia. Joitakin kohteita maalattiin uudelleen, kun tieto värisävystä täsmentyi. (Pienoismallille 1985, 2.) Viimeistelyssä käytettiin usein apuna suurennuslasia. Haastattelussa Juha Lankinen (2011) painotti, että pienoismallin uskottavuus riippui niin kokonaisuuden kuin yksityiskohtien tarkkuudesta. Viipurin entiset asukkaat olivat pikkutarkkojakin siitä, että heidän kotikaupunkinsa rakennettiin uudelleen mahdollisimman oikein.

Kuva 3. Viipurin pienoismallin toisen vaiheen valmistumis- ja tiedotustilaisuus pidettiin Etelä-Karjalan museon länsisalisissa vuonna 1986. Kutsuvieraiden lisäksi kuvassa on Wiipuri-museon aktiiveja, joista keskeisimpänä pienoismallihankkeen kantava voima, Aarno Piltz. Kuva: Etelä-Karjalan museo.

Viipurin suhteeseen 1:500 rakennettu pienoismallin näyteosa, jossa oli tuolloin 600 taloa, avattiin juhlallisesti yleisön nähtäväksi vuonna 1985. Wiipuri-museon säätiön alkuperäisen päätöksen mukaan ”pienois-Viipurin” rakentamista kuitenkin jatkettiin rahoituksen niin vain salliessa (Kuva 3). Kymmenen vuoden rakennustyön jälkeen mallin ensimmäinen pääosa (7,5 x 3,4 m) valmistui vuonna 1995 ja toinen pienempi pääosa (3 x 2,5 m) vuonna 1996. Tämänkin jälkeen mallia täydennettiin lähinnä yksityisiltä ihmisiltä, karjalaisilta järjestöiltä ja Lappeenrannan kaupungilta saaduilla varoilla. Nykyään Viipurin pienoismalli on kokonaisuudessaan kooltaan 24 neliometriä, ja siinä on lähes 4000 rakennusta (Kuva 4). Pienoismalli esittää historiallista Viipuria eräin harkituin virhein (Kuva 5). Merkittävin niistä on, että päivä, jota malli esittää eli 2. syyskuuta 1939 ei ollut virallinen liputuspäivä. Pienoismallin ehdottomana keskipisteenä on silti Viipurin linnan tornin huipulla salossa oleva Suomen lippu, joka viestittää kaupungin olleen tuolloin osa Suomen tasavaltaa ([Lankinen](#) 1999).

Kuva 4. Suomen ainoa keskiaikainen kaupunkimaisema, Viipurin vanhakaupunki, pienoismallin esittämänä. Lähde: Seppo Pelkonen, Etelä-Karjalan museo.

Kuva 5. Se toinen harkittu virhe. Suomen lippu ei liehu pienoismallissa ainoastaan Viipurin linnan huipulla vaan myös lääninvankilan pihalla – joskaan ei siellä yksiselitteisesti vapauden symbolina. Kuva: Seppo Pelkonen, Etelä-Karjalan museo.

Vaihe 4. Viipurin pienoismallin rekonstruktio museotilassa

Tarvittiin vielä asianmukaiset tilat, joihin Viipurin pienoismalli saatettiin pysyvästi sijoittaa ja saattaa julkisesti nähtäville. Tässä osassa käsittelemme Viipurin pienoismallin sijoitteluhistoriaa sekä nykyistä museorakennusta ja perusnäyttelyä, jossa Viipurin pienoismalli sijaitsee.

Tarkastelemme myös, millä tavalla pienoismalli on sijoitettu museotilaan.

Viipuri-museon Säätiö alkoi hakea pienoismallille sijoituspaikkaa jo vuonna 1973. Säätiö harkitsi aluksi sijoituspaikaksi hallitsemaansa vanhaa koulurakennusta Helsingissä. Sitä ei kuitenkaan pidetty rakenteiltaan sopivana museokäyttöön. Helsingin kaupunki tarjosi vaihtoehdoksi ensin vanhaa siunauskappelia, mutta säätiö hylkäsi ehdotuksen tilan korkeiden kustannusten vuoksi. Säätiö ehdotti vuorostaan kaupungin vanhojen satamamakasiinien hyödyntämistä. Lisäksi säätiö tiedusteli mahdollisuutta käyttää Suomenlinnan, Helsingin edustalla sijaitsevan pohjoisen Euroopan suurimman merilinnoituksen laajoja tiloja. Neuvottelut Helsingin kaupungin kanssa kuitenkin kariutuivat, ja säätiö ryhtyi vuonna 1976 neuvottelemaan pienoismallin sijoittamisesta Turun, Lahden ja Lappeenrannan kaupunkien kanssa. Suomen itärajalla, hieman yli 50 kilometrin päässä Viipurista sijaitsevan Lappeenrannan kaupunginhallitus hyväksyi samana vuonna säätiön ehdotuksen, että kaupungin hallinnassa olevan Etelä-Karjalan museon yhteyteen perustetaan erillinen Viipuri-museon osasto.

Viipurin pienoismallin sijoituspaikka ei ollut Viipuri-museon osaston perustamispäätöksen myötä silti selvä, sillä kyseinen sopimus ei sisältänyt mallin sijoitusta. Pienoismallista olivat Lappeenrannan lisäksi kiinnostuneita niin Helsinki kuin Lahden kaupunki, joihin oli maailmansodan lopussa asettunut asumaan paljon Viipurin entisiä asukkaita ja muita karjalaisia siirtolaisia (Suuriarvoinen 1982). Pienoismallin sijoituskysymys oli hankala ulkopoliittisistakin syistä. Neuvostoliitto, jonka kanssa Suomella on yli 1300 kilometriä pitkä raja, oli tuolloin vielä voimissaan. Siksi tietyissä poliittisissa piireissä katsottiin Viipurin historian esille tuomisen olevan ulkopoliittisesti ”epäsuotuisaa”. Viipurin pienoismalli oli joutua kylmän sodan poliittiseksi pelinappulaksi, ja lopullisen päätöksen saaminen Lappeenrannan kaupungilta osoittautui hankalaksi (Eevan haastattelu 2011). Lopulta Lappeenrannan kaupungin kanssa kuitenkin päästiin sopimukseen pienoismallin sijoittamisesta Etelä-Karjalan museoon.

Sijoittelussa oli myös käytännön haasteita. Alkuperäisen pienoismallin suojana ei ollut vitriiniä, joten vahingoittumisen vaara oli suuri. Kesällä 1985 mallin ylle päätettiin teettää lasivitriini.

Ensimmäisen vitriinirakennelman asentaminen kuitenkin epäonnistui, ja vahinko rikkoi satojen työtuntien tulokset. Uuden vitriinin suojaama korjattu pienoismalli oli aluksi esillä museon länsisalissa, josta se siirrettiin museon itäsaliin osaksi *Kolme karjalaista kaupunkia* -nimistä perusnäyttelyä. Tämä näyttely kuvasi Viipurin lisäksi Käkisalmen ja Lappeenrannan kaupunkeja, joista Viipurin ja Käkisalmen Suomi joutui luovuttamaan toisen maailmansodan seurauksena Neuvostoliitolle. Museon rajallisesta huonetilasta johtuen ja mallin lähikatselun helpottamiseksi pienoismallin pohjoisin osa sijoitettiin pääosasta erilliseen vitriiniin. Museossa Viipurin kaksiosainen pienoismalli on luonteva osa laajempaa *On the Border/Rajalla* -teemaa (Kurri ym. 2010, 86).

Toiminnallisesti museotila on kuitenkin haasteellinen. Etelä-Karjalan museon kivirakennus on sisätiloiltaan tiilirakenteinen, ja museon sisällä kulkee holvikaarinen pylväsriivistö, joka jakaa tilan kahteen osaan. Viipurin pienoismalli on sijoitettu pääovia vastapäätä olevaan museon takimmaiseen osaan niin, että se näkyy pylväitten välistä heti museoon sisään tultaessa (Etelä-Karjalan museo, 1999). Näyttelyn suunnitellusta kiertosuunnasta johtuen sijainti on sekä hyvä että hono. Näyttely on tarkoitettu kierrettäväksi siten, että Viipurin pienoismalli tulee katsottavaksi näyttelyn loppupuolella. Koska pienoismalli kuitenkin näkyy jo ulko-ovelta, monet museovieraat suuntaavat suoraan sen luokse, jolloin muu näyttely jää vähemmälle huomiolle. Viipurin pienoismalli hallitsee tilaa ja koko näyttelyä siten ehkä liiaksikin.

Vaihe 5. Viipurin pienoismallin kokemisen rekonstruktio

Etelä-Karjalan museossa, jossa Viipurin pienoismalli sijaitsee, käy vuosittain noin 16 000 kävijää, joista ulkomaisia asiakkaita on noin yhdeksän prosenttia (Ståhlbergin haastattelu 2018). Jokainen näistä museovieraista kokee niin koko näyttelyn kuin yksittäisen pienoismallin omalla tavallaan mutta samalla oman kulttuurinsa osana (Laine 2001, 28). Seuraavassa tarkastelemme Viipurin pienoismallin kokemista niin museon henkilökunnan kuin museovieraiden kuvausten perusteella.

Vyötärön korkeudelle asetettujen pienoismallien äärellä on helppo tarkastella Viipurin menetettyä kaupunkimaisemaa kokonaisuutena. Etelä-Karjalan museon kokoelmista vastaava amanuenssi Reija Eeva (2011) kuvaa haastattelussa asiakkaiden käyttäytymistä näin:

Erityisesti Viipurin pienoismallin ympärille kokoonnutaan tunnistamaan paikkoja ja pohtimaan vaikkapa Alvar Aallon suunnitteleman kirjaston sijaintia tai ihailemaan tuomiokirkkoa, joka tuhoutui talvisodassa. Tavallista on, että asiakkaat yrittävät löytää kaupunkikuvasta tunnistettavia

maamerkkejä, kortteleita, katuja ja jopa rakennuksia ja kytkeä pienoismallin paikkoja tämän päivän Viipuriin. (Ks. Kuva 6.)

Kuva 6. Menetetyn Viipurin keskustaa. Suomalaiset museovieraat hakevat pienoismallista kiintopisteitä, kuten osanäkymän keskellä olevaa Aallon kirjastoa tai punatiilistä tuomiokirkkoa, joka tuhoutui sodassa.

Kävijöissä on luonnollisesti paljon vanhemman sukupolven suomalaisia, joilla on vielä läheinen side menetettyyn Viipuriin. Näiden katsojien joukossa pienoismalli herättää henkilökohtaisia muistoja, joita vaalitaan sen äärellä. Myös ylisukupolvinen suhde kaupunkiin elää pienoismallin kautta. Niin lapsiperheet kuin nuoremman polven suomalaiset käyvät katsomassa pienoismallia, jotkut useammankin kerran. Suomalaisille katsojille pienoismalli muodostaa aineelliskulttuurisen kiinnepisteen maailmaan, jota ei enää ole.

Pienoismalli on ylijäräinen kohde. Suomessa vierailevat venäläiset, joista useimmat tulevat Pietarin ja Moskovan seudulta, ovat museon suurin yksittäinen ulkomaalaisryhmä. Siinä missä suomalaiset perehtyvät yksityiskohtiin, venäläiset tarkastelevat pienoismallia kokonaisuutena (Tamsin haastattelu 2018). Museon Venäjä-suhteista vastaavan asiantuntijan, Satu Ståhlbergin mielestä pienoismalliin tutustuvien venäläisten museovieraiden tulkintakehys on erilainen kuin suomalaisten. Neuvostoliiton suurvaltakeskeinen historiakäsitys on jättänyt pitkän varjon nyky-Venäjän historiapolitiikan ylle. Ståhlberg vieraili Viipurissa, kun kaupungissa juhlittiin vuosien 1710-2010

”venäläisen Viipurin” 300-vuotisjuhlia, mikä on suoraa jatkoa neuvostoajan historiapolitiikalle (Jussila 1983). Toisaalta on syytä muistaa, että nyky-Venäjäkin on suuri valtio, jonka mittakaavassa Viipurin usein 20 vuodeksi laskettu suomalaisaika on niin lyhyt, että se sivuutetaan helposti. Monikansallisen Venäjän näkökulmasta Viipurin seutu ei myöskään tyhjentynyt suomalaisista kokonaan, koska tämän kansallisuuden edustajia asuu edelleen alueella. Toisaalta Viipurissa asuu jo useampi sukupolvi siellä syntyneitä venäläisiä viipurilaisia. Yleisesti ottaen mitä koulutetumpia ja valveutuneempia venäläiset museovieraat ovat, sitä paremmin he tuntevat Viipurin suomalaista historiaa. Useimmat venäläiset museovieraat ovat silti yllättyneitä löytäessään Lappeenrannan museosta suomalaisen Viipurin pienoismallin, mutta he suhtautuvat siihen yleensä erittäin myönteisesti (Ståhlbergin, Tamsin ja Kuutin haastattelu 2018).

Niin ulkomaiset kuin kotimaiset katsojat, joilla ei ole vahvaa sidettä Viipuriin, arvostavat mallia sekä teknisenä ja taiteellisenä suorituksena että rakennusperinnön säilyttämisenä jälkipolville. Yleisesti ottaen museovieraat kuvaavat pienoismallia seuraavin sanoin: ”kaunis”, ”hienostunut”, ”nostalginen”, ”mahtava asia jälkipolville” (Etelä-Karjalan museo, 2015). Kävijät pitävät Viipurin pienoismallia poikkeuksellisen kiinnostavana näyttelyesineenä (Eevan haastattelu 2011; Rinno 1985, 3). Se kiehtoo molempia sukupuolia, kaikkia ikäryhmiä, eri kansallisuuksia ja erilaisia persoonia. Sekä yleisö että henkilökunta pitävät pienoismallia museon ”helmenä” tai ”kruununjalokivenä” (Rinno 1985, 3; Eevan haastattelu 2011; Kuutin ja Ståhlbergin haastattelu 2018). Kaiken kaikkiaan pienoismalli on erinomainen väline Viipurin suomalaisen historian muistamiseksi.

Viipurin pienoismallin vaikutuksesta keskusteltaessa on syytä mainita, että malli on nykyään nähtävissä myös verkossa. Viimeisen kymmenen vuoden aikana yli sata Tampereen ammattikorkeakoulun opiskelijaa on opintojensa osana skannannut pienoismallin rakennuksia yksi kerrallaan 3D-tekniikan avulla monikieliseksi *Virtual Viipuri 1939* -näyttelyksi (2006, täydennetty 2016; ks. <http://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/>). Verkossa voi tutustua Viipuriin kaupungin monivaiheiseen historiaan ja kaupungin virtuaaliseen pienoismalliin [kuvien ja videon kautta](#) (Jaakkonen 2012). Erityisesti nuoremmille sukupolville verkko on luonteva tapa tutustua malliin ([YLE](#) 2007).

Jokainen museovieras antaa kaupunkipienoismallille oman merkityksensä ja luo siitä omat mielikuvansa (Nurmi 2014) osallistuen samalla koko kaupunkia koskevien yleisten

historiakäsitysten muokkaamiseen. Kulttuurisen elinkaaren kehä kiertyy katsojassa loppuun alkaakseen jälleen uudelleen.

Historialliset kaupunkipienoismallit – menneen kuvittelemisen outo lumo

Olemme artikkelissamme tarkastelleet vuoden 1939 Viipurin pienoismallia esimerkkinä käyttäen, millaisessa prosessissa (ja kenties miksi) kadonneita kaupunkimaisemia kuvaavia pienoismalleja rakennetaan. Tutkimuksemme antaa panoksen konkreettisten pienoismallien historian vähän tutkitulle kentälle, jolla etenkin menetettyjä kaupunkimaisemien konkreettisiä mallinnoksia ei ole juuri tutkittu. Kehitimme pienoismallien rakentamisen tarkasteluun viisivaiheisen kulttuurisen elinkaarimetodin, joka hyödyntää monien tieteenalojen asiantuntemusta ja soveltuu hyvin poikkitieteelliseen tutkimukseen. Oma tutkimuksemme antaa viitteitä, että menetelmällä on saatavissa kokonaiskuva, joka kattaa kohteeksi valitun pienoismalliartefaktin materiaaliset ja immateriaaliset ominaisuudet ja auttaa hahmottamaan niiden yhdessä muodostaman kehämäisen elinkaaren alusta loppuun. Analyysitavan vahvuus on sen monikäyttöisyydessä ja joustavuudessa niin kohteiden, lähdeaineistojen kuin tulkinnan osalta.

Tapaustutkimuksemme osoitti, että Viipurin kaupunkimaisemaa on kohdannut sen historian aikana vähintään 26 kertaa tuho, joka olisi voinut toimia viitepisteenä menetettyä maisemaa esittävälle pienoismallille. Malli, jota olemme artikkelissa tarkastelleet, päätettiin kuitenkin rakentaa vuoden 1939 rauhanajan Viipurista, kauniista ja tuon ajan oloissa vauraasta, pohjoismaista demokratiaa edustavasta länsimaisesta kaupungista. Pienoismallin rakentaminen edellytti vahvatahtoista avainhenkilöä (Aarno Piltz) ja toimivaa organisaatiota (Wiipuri-museon säätiö), jotka yhdessä kykenivät tekemään tarvittavat toimet prosessin aloittamiseksi sekä kokoamaan riittävästi rahoitusta ja historiallista lähdeaineistoa pienoismallin suunnittelemiseen. Tietopohjaa täydennettiin osallistamalla Viipurin entisiä asukkaita pienoismallin yksityiskohtien tarkkuuden takaamiseksi pitkän rakentamisprosessin aikana. Valmiin pienoismallin lopulliseksi sijoituspaikaksi valikoitui neuvotteluissa museo Lappeenrannassa, lähellä rajan taakse jäänyttä Viipuria.

Viitaten tämän teemannumeron kirjoittajakutsun luonnehdintaan kaupungeista voidaan sanoa, että missä nyky-Viipuri näyttäytyy rappion ja turmeluksen dystooppisena syöverinä, siinä pienoismallin esittämä menneisyyden Viipuri edustaa kukoistuksen ja edistyksen utooppista onnelaa. Dikotomia havainnollistaa historian usein vastakkaisiakin käyttötapoja, joissa historiaa voi Pirjo Markkolan (2009, 274) sanoin hyödyntää joko nykyisyyden synkkänä käänköpuolena oman ajan saavutuksia

korostaen tai oman identiteetin myönteisenä rakennusaineena. Menneisyyden suomalainen Viipuri, nykypäivän venäläinen Viipuri ja näistä kahdesta käytävä jännitteinen keskustelu on yksi osa Suomen ja Venäjän välistä vuoropuhelua vallatun Karjalan historiaa koskevista tulkinnoista (Jussila 1983; Fingerroos 2006, 5; Raivo 2004, 62). Materiaalisen ja immateriaalisen pienoismallin avulla Viipurin ja Karjalan suomalainen historia – jonka vaipumista menneisyyteen tietyt ryhmät rajan molemmin puolin toivovat – ei pääse unohtumaan.

Kuvitelmana menneestä urbaanista elämästä Viipurin pienoismalli on sangen erikoislaatuinen. Kyse on Suomen historian kipupisteen esineistymästä, kouriintuntuvasta symbolista epäoikeudenmukaiseksi koetulle Viipurin ja koko Karjalan miehitykselle (Kuva 7). Neuvosto-Viipurista tuli kaupunkihistorioitsija Lewis Mumfordia (1961, 234) mukailleen suomalaisille niin tyrannopolis, parasitopolis kuin nekropolis, kuollut kaupunki. Viipurin pienoismalli ei silti ole vain menetyksen symboli tai muisteleminen esine. Yksityiskohtaisena teknistaiteellisena artefaktina se on jotain enemmän: se on aistien, tunteiden, mielikuvituksen ja muistin kiihdytin, joka saa niin historiaan, nykyisyyteen kuin tulevaisuuteen suuntautuvat ajatukset liikkeelle. Yhdessä aineellinen ja virtuaalinen pienoismalli ovat luomassa uutta historiakäsitystä etenkin nuoremmille suomalaisille ja venäläisille sukupolville, joille toisen maailmansodan tapahtumat ovat jo etäisiä tai jopa täysin tuntemattomia.

Kuva 7. Evakkolapsia ruokitaan maantien varressa Viipurin pohjoispuolella kesäkuun lopulla 1944. Viipurin ja Karjalan menetys jätti suomalaisten historiakäsitykseen syvän haavan, jota pienoismalli osaltaan laastaroi. Lähde: Kuvaaja Hans O. Lindh, SA-kuva.

Toinen tavoitteemme artikkelissa oli pohtia, miksi pienoismalleja – ja erityisesti kaupunkipienoismalleja – on ylipäätään tehty ja edelleen tehdään eri puolilla maailmaa. Toimme jo johdannossa esiin erilaisten pienoismallien yleisyyden niin esiteollisissa kuin teollisissa kulttuureissa. Tämä kertoo siitä, että ihmisellä on tarve tehdä, esitellä ja kokea pienoismalleja. Havaintojemme mukaan historialliset pienoismallit ovat museoiden suosituimpien näyttelyesineiden joukossa. Pienoismallien viehäytyksen, jopa lumon, selittäminen ei kuitenkaan ole yksinkertaista. Ei olekaan ihme, että erityisesti historiallisten pienoismallien problematiikasta löytyy tutkimusta olemattoman vähän. Pohdimme päätteeksi Viipuri-tutkimuksestamme ponnistaen joitakin alustavia suuntia tuonnempaa tutkimusta silmällä pitäen.

Yhtenä avaimena pienoismallin lumoon voi pitää pienoismallin oleellisinta ominaisuutta eli käännettyä mittakaavaa, toisin sanoen mallin pientä kokoa suhteessa kohteeseen, jota se esittää. Luonnon mittakaavassa ihminen on suhteellisen pieni ja heikko olio, mutta pienoismallimaailmassa ihminen muuttuu jopa tuhat kertaa todellista kokoaan suuremmaksi. Pienoismalli toisin sanoen avaa lähelle maan tasaa sidotulle lajillemme konkreettisen mahdollisuuden tarkastella maailmaa poikkeuksellisesta näkökulmasta, jättiläisen tai linnun perspektiivistä. Pienoismalli mahdollistaa pääsyn omien vajavaisten fyysisten ja henkisten kykyjen rajoittamasta realistisesta maailmasta toiseen, käännettyjen mittasuhteitten yliluonnolliseen maailmaan.

Kaupunkipienoismalli kääntää myös merkityksiä. Kadonnutta urbaania ympäristöä kuvaavan pienoismallin suunnittelu vaatii vahvan historiallisen lähdepohjan, jotta lopputulos voi olla mahdollisimman todenmukainen. Silti jo käännetyn mittakaavansa vuoksi pienoismalli on tietenkin abstraktio todellisuudesta. Toisaalta juuri tästä syystä se tuo ihmisen tarkasteltavaksi historiallisen maiseman konkreettisenä materiaalisena kokonaisuutena. Pienoismalli on sitä realistisempi, mitä uskottavammin sen rakentaja kykenee luomaan illusion todellisuudesta (Sallinen 2007, 9). Pienoismalli on toisin sanoen paradoksi, joka sekä vääristää että tukee tuotettua kuvaa historiasta ja maisemasta. Siten pienoismallin rakentamisessa yhdistyvät historioitsijan, insinöörin, taiteilijan ja taikurin maailmankuvat, tiedot ja taidot.

Pienoismalli ei vaikuta vain maisemaan, jota se esittää, vaan myös katsojaansa. Koska pienoismalli on esineenä yhtäältä autenttinen, toisaalta luonnon, se synnyttää katsojassa helposti ”luovan ristiriidan” ([Turpeinen](#) 2005, 10). Ottaessaan tätä kautta katsojaa valtaansa pienoismalli alkaa tavallaan mallintaa ihmisen mieltä. Pienoismallin harhainen mutta uskottava perspektiivi antaa keinotekoisenaikin katsojalle luonnottoman vallan ja voiman tunteen. Maailman tarustossa ihmisen muutos normaalista yliluonnolliset kyvyt omaavaksi olennoiksi on yleinen kertomus, jota on käytetty usein varoittavana esimerkkinä. Idealistisesti ajatellen käänteisen mittakaavan ja sen mahdollistamien merkitysten voikin toivoa vahvistavan vastuuntuntoa, jotta ihminen tarkastelisi toimiensa seurauksia myös kriittisesti.

Yksi mahdollinen selitys kaupunkipienoismallien viehäytykselle on niiden venäläistä matryoshka-nukke muistuttava kerroksellinen rakenne. Toisaalta pienoismalli on itsessään kolmiulotteinen tila, joka on osa suurempaa kolmiulotteista tilaa (näyttelytila ja museorakennus), joka puolestaan on osa vielä suurempaa kolmiulotteista tilaa (kaupunkimaisema), joka taas on kaupunkipienoismallin viimekätinen kohde. Paitsi tilaan liittyviä oivalluksia historiallinen pienoismalli saattaa tarjota

museovieraalle aineksia ajatella todellisuutta kolmiulotteisesti myös aikaperspektiivistä erilaisina menneisyyksinä, nykyisyyksinä ja tulevaisuuksina. Asiasisällön osalta pienoismalli voi virittää miettimään kehityskulkuja niin myönteisten, neutraalien kuin kielteisten mahdollisuuksien kautta. Onkin nähdäksemme perusteltua puhua pienoismallien kolminkertaisesta kolmiulotteisuudesta niin ajan, paikan kuin koetun todellisuuden suhteen. Parhaimmillaan pienoismalli havainnollistaa ja auttaa ymmärtämään yhtä maailman monimuotoisinta sosioekologista kokonaisuutta, kaupunkia, yksinkertaistetun monimutkaisuuden kautta.

Taustalla pohdinnoissamme historiallisen kaupunkipienoismallin vetovoimasta on neljä metatasaista selitystä: evoluutio, yliluonnollisuus, ristiriitaisuus ja kerroksellisuus. Viidentenä mahdollisena selityksenä voidaan pitää pienoismallien (ja yleisemminkin esineiden) kulttuurista elinkaarta itsessään dynaamisena tulkitsemis-, päätös-, luomis-, rakentamis- ja kokemisprosessina. Niin pienoismallin taustavoimat, suunnittelijat, rakentajat, näytteilleasettajat kuin suuri yleisö pääsevät tulkitsemaan pienoismallin makro- ja mikromaailmaa omalta kannaltaan. Kukin näistä ryhmistä käyttää kaupunkipienoismallin kulttuurisen elinkaaren eri vaiheissa omanlaistaan valtaa ja tekee valintoja, joiden seurauksena jokaisen pienoismallin taustalla oleva kulttuurinen elinkaari on kokonaisuudessaan ennalta arvaamaton. Juuri tämä arvaamattomuus, suoranainen anarkistisuus, tekee osaltaan sekä kaupunkipienoismaalleista että niiden esikuvista, kaupungeista, niin kiehtovia.

Lähteet

Kaikki linkit tarkistettu 24.5.2018.

Haastattelut ja kootut aineistot

Eeva, Reija. 2011. Susanna Siron 1.4.2011 tekemä Etelä-Karjalan museon amanuenssi Reija Eevan sähköpostihaastattelu. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Etelä-Karjalan museo. 2015. Etelä-Karjalan museossa 25.11.2015 järjestetyssä museo-klubissa kerätty museovieraiden kokemuksia kartoittava aineisto, yhteensä 37 vastausta. Aineisto on Susanna Siron hallussa.

Kuutti, Markku. 2018. Simo Laakkosen tekemä Etelä-Karjalan museon venäjää osaavan asiakaspalveluvastaavan puhelinhaastattelu 20.3.2018. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Lankinen, Juha. 2011. Intendentti, rakennusarkkitehti. Susanna Siron 13.3.2011 tekemä sähköpostihaastattelu. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Ståhlberg, Satu. 2018. Simo Laakkosen tekemä Etelä-Karjalan museon Venäjä-yhteistyöstä vastaavan intendentin puhelinhaastattelu 16.3. ja sähköpostikeskustelu 18.3.2018. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Tams, Marja-Liisa. 2018. Simo Laakkosen tekemä Etelä-Karjalan museon museoassistentin puhelinhaastattelu 20.3.2018. Muistiinpanot tekijän hallussa.

Arkistolähteet

Etelä-Karjalan museo. 1999. Etelä-Karjalan museon esite. Viipurin pienoismalli ja Viipuri-kokoelmat. Etelä-Karjalan museo (EKM).

Lappeenrannan kaupunginhallitus. 1976. Lappeenrannan kaupunginhallituksen 9.2.1976 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta. EKM.

Wiipuri-museon säätiö. 1973. Hallituksen toimintakertomus vuodelta 1973. EKM.

Wiipuri-museon säätiö. 1976. Edustajiston ylimääräisen kokouksen pöytäkirja 1/1976. EKM.

Tilastoa 1918. Tilastoa kunnallisvaalitoiminnasta Suomessa 1918. SDP, 329.5, HDC1. Työväen Arkisto (TA).

Wiipuri-museon säätiö. 1975. Säätiön hallituksen kokouksen pöytäkirja 20.5.1975. Liite 3. Lappeenrannan kaupunginarkisto (LKA).

Wiipuri-museon säätiö. 2/1981. Hallituksen kokouksen 2/1981 pöytäkirja. LKA.

Wiipuri-museon säätiö. 5/1981. Hallituksen kokouksen 5/1981 pöytäkirja. LKA.

Wiipuri-museon säätiö. 6/1981. Hallituksen kokouksen 6/1981 pöytäkirja. LKA.

Wiipuri-museon säätiö. 1/1982. Hallituksen kokouksen 1/1982 pöytäkirja. LKA.

Wiipuri-museon säätiö. 2/1982. Hallituksen kokouksen 2/1981 pöytäkirja. LKA.

Wiipuri-museon säätiö. 5/1982. Hallituksen kokouksen pöytäkirja 5/1982. Liite: Sopimusasiakirja. LKA.

Videot

Jaakkonen, P. 2012. Kävelyretkelle kesän 1939 Viipuriin – Viipurin linna. *IS TV*, 29.5.2012. <http://www.istv.fi/historia/vid-1288471889852.html>.

Tuominen, A. 2009. Tosi tarina: venäläinen Viipuri. YLE, Elävä arkisto. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2012/01/16/pohjolan-pariisissa-puhutaan-nyt-venajaa>.

Virtual Viipuri 1939. <http://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/en/scalemodelvideo>.

Verkkosivustot

Airfix. About Airfix. <http://www.airfix.com/about-airfix/>.

Arkistojen portti. Viipuriin liittyvät aineistot. http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Viipuriin_liittyv%C3%A4t_aineistot.

Fleischmann. About us. History. <http://www.fleischmann.de/en/aboutus/history/index.html>.

Märklin. 150 Years of Märklin. <https://www.marklin.com/company/about-maerklin/>.

Pienoismallit. <http://www.pienoismallit.net/>.

Revell. About us. The start of a tradition. <https://www.revell.com/news/about-us.html>.

Virtual Viipuri 1939 <http://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/en/history>.

Yle 2007. YLE, TV1. Kotisatama: Viipurin tenho tarttuu nuoriinkin. 30.11.2007.

<http://yle.fi/vintti/yle.fi/kotisatama/index-62.html?s=jakso&ID=47>.

Lehtiartikkelit

Karjala 16.12.1982. ”Suuriarvoinen urakka toteutumassa. Viipurin pienoismallin ensimmäiset korttelit piirretty. ”

Karjala 7.6.1984. ”Viipurin pienoismallin urakkatarjoukset jätetty. ”

Karjala 26.7.1984. ”Viipurin pienoismallin sopimus allekirjoitettu.”

Karjala, 28.11.1985 (Viipurin pienoismallin erikoisliite). ”Pienoismallille saatiin hyvä tekijä.”

Karjala 28.11.1985. ”Viipurin pienoismalli – kulttuuriteko, unelma, tosiasia.”

Karjala 1.11.1986. ”Viipurin pienoismalli.”

Karjala 11.11.1986. ”Viipurin pienoismalli. ”

Helsingin Sanomat, Kuukausiliite, 18, 1989. ”*Sellanen ois Viipuri.*”

Etelä-Saimaa 25.11.2015. ”Pienoismalli on must-juttu.”

Kirjallisuus

Alpers, Svetlana. 2012. ”The museum as a way of seeing.” Teoksessa *Exhibiting Cultures: The Poetics and Politics of Museum Display*, toimittaneet Ivan Karp ja Steven Levine, 25–32.

Washington DC: Smithsonian Institution Press.

- Appadurai, Arjun (toim.). 1986. *The Social Life of Things, Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aronsson, Peter. 2004. *Historiebruk: att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Aunesluoma, Juhani ja Pauli Kettunen (toim.). 2008. *The Cold War and the Politics of History*. Helsinki: Edita.
- Aurasmaa, Anne. 2002. *Salomonin talo*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Bankoff, Greg, Uwe Lubken ja Jordan Sand (toim.). 2012. *Flammable Cities: Urban Conflagration and the Making of the Modern World*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Bauer, Martin W. ja George Gaskell, G. (toim.). 2000. *Qualitative Researching with Text, Image and Sound. A Practical Handbook*. London: Sage.
- de Chadarevian, Soraya ja Nick Hopwood. 2004. *Models: the third dimension of science*. Stanford: Stanford University Press.
- Cosgrove, Denis. 1984. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Czére, Belá. 1971. ”Scientific and cultural importance of models in our time.” *Museum*, Volume XXIII, 4 1970/71. A Special Issue. *Models of Museums of Science and Technology*. Switzerland: UNESCO, 232-235.
- Delle, James A. 2008. ”A tale of two tunnels: Memory, archaeology, and the Underground Railroad.” *Journal of Social Archaeology* 8:1, 63–93.
- Fingerroos, Outi. 2006. ”Karjala – muistin ja utopian paikka.” *Alue ja ympäristö*, 35:2, 3–14.
- Fingerroos, Outi, Riina Haanpää, Anne Heimo ja Ulla-Maija Peltonen (toim.). 2006. *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Foucault, Michel. 1991. *Discipline and Punish: The Birth of a Prison*. London: Penguin.

- Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Hermeneutiikka: Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Suomentanut Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- du Gay, Paul, Stuart Hall, Linda Janes, Hugh Mackay ja Keith Negus. 1997. *Doing Cultural Studies: The Story of the Sony Walkman*. London: Sage.
- Grönholm, Pertti. 2010. ”Muistomerkkejä ja kolaroivia kertomuksia.” Teoksessa *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa*, toimittaneet Pertti Grönholm ja Anna Sivula, 82–109. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Guinée, Jeroen Bartholomeus (toim.). 1993. *Handbook on Life Cycle Assessment: Operational Guide to the ISO Standards*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Guinée, Jeroen Bartholomeus, Reinout Heijungs, Gjalt Huppes, Alessandra Zamagni, Paolo Masoni, Roberto Buonamici, Tomas Rydberg ja Tomas Ekvall . 2011. ”Life Cycle Assessment: Past, Present, and Future.” *Environmental Science & Technology*, 45:1, 90–96.
- Harrington, C. Lee ja Denise D. Bielby. 2000. *Popular Culture: Production and Consumption*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Heinonen, Jouko. 1993. ”Museot ja mallit.” Teoksessa *Osma – Suomen museoliiton juhla- ja muistokirja 1993*, toimittanut Hilikka Vallisaari, Helsinki: Suomen museoliitto.
- Herva, Vesa-Pekka ja Risto Nurmi. 2009. ”Beyond Consumption: Functionality, Artefact, Biography and Early Modernity.” *International Journal of Historical Archaeology*, 13:2, 158–182
- Herva, Vesa-Pekka, Timo Ylimaunu ja James Symonds. 2012. ”The Urban Landscape and Iconography of Early Modern Tornio.” *Fennoscandia archaeologica XXIX*, 73–91.
- Heuru, Kauko. 2001. *Itsehallinnon aika*. Kunnallisan kehittämissäätiö: Kunnallisan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 40. Verkkojulkaisu:
<https://kaks.fi/sites/default/files/Polemia%2040.pdf>
- Hicks, Dan ja Beaudry, Mary (toim.). 2010. *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hirn, Sven ja Juha Lankinen. 2000. *Viipuri – suomalainen kaupunki*. Helsinki: WSOY.

- Hohenberg, Paul M. ja Lynn Hollen Lees (toim.). 1985. *The Making of Urban Europe*. Cambridge: Harvard University Press.
- Huunonen, Seppo. 2015. *Uuras: Viipurin portti maailman merille*. Lahti: Uuraalaiset ry.
- Hyötyniemi, Matti. 2007. *Pienoismallinrakentajan käsikirja*. Jyväskylä: Multikustannus.
- Kaukiainen, Yrjö, Risto Marjomaa ja Jouko Nurmiainen (toim.), *Viipurin läänin historia V: Autonomisen Suomen rajamaa*. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseuratiö, 144–185.
- Hämynen, Tapio ja Yury Shikalov. 2013. *Viipurin kadotetut vuodet 1940-1990*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Häyrynen, Maunu. 2005. *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Immonen, Olli. 2010. ”Lappeenrannan linnoitus. Maisema ja muisti.” Teoksessa *Katse menneisyyteen. Etelä-Karjalan museo 100 vuotta*, toimittaneet Miikka Kurri, Jukka Luoto ja Elina Vuori. Lappeenranta: Etelä-Karjalan museo.
- Jacobs, Jane. 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Jetsonen, Jari (toim.). 2001. *Little big houses: Working with architectural models*. Finland: Rakennustieto Publishing.
- Johansson, Hanna. 2007. ”Tyhjentämisen eleitä. Esittävän kuvan kielto, visuaalinen kulttuuri ja nykytaide.” Teoksessa *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*, toimittaneet Leena Rossi ja Anita Seppä, 77–101. Helsinki: Gaudeamus.
- Jones, Andrew. 2007. *Memory and Material Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jordan, Grant. 1990. ”The pluralism of pluralism: an anti-theory?” *Political Studies* 38:2, 286–301.
- Judge, David. 1995. ”Pluralism.” Teoksessa *Theories of Urban Politics*, toimittaneet David Judge, Gerry Stoker ja Hal Wollman, 13–34. London: Sage.
- Jussila, Osmo. 2003. *Venäläinen Suomi*. Helsinki: WSOY.

- Järvinen, Jonni. 2008. ”Museoarkkitehtuuri, näyttelyarkkitehtuuri ja tilan kokeminen.” *Kuriositeetikabi.net* 1/2008. <http://kuriositeetikabi.net/numero6/pdf/nayttelyarkkitehtuuri.pdf>
- Karjalainen, P-T. 1996. ”Kolme näkökulmaa maisemaan.” Teoksessa *Maiseman arvo(s)tus*, toimittaneet Maunu Häyrynen ja Olli Immonen, 8–15. Lahti: Kansainvälinen soveltavan estetiikan instituutin raportteja no 1.
- King, James Roy. 1996. *Remaking the World: Modeling in Human Experience*. Chicago: University of Illinois Press.
- Kurri, Miikka, Jukka Luoto ja Elina Vuori (toim.). 2010. *Katse menneisyyteen. Etelä-Karjalan museo 100 vuotta*. Lappeenranta: Etelä-Karjalan museo.
- Knoll, Wolfgang, Martin Hechinger ja Heyer, H-J. 2006. *Architectural models: construction techniques*. Munich: Deutsche Verlags-Anstalt, München a division of Verlagsgruppe Random House GmbH.
- Kopytoff, I. 1986. ”The cultural biography of things: commoditisation as process.” Teoksessa *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*, toimittanut Arjun Appadurai, 65–91. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laakkonen, Simo, Richard Tucker ja Timo Vuorisalo (toim.). 2017. *The Long Shadows: A Global Environmental History of the Second World War*. Corvallis: Oregon State University Press.
- Laine, Markus, Jarkko Bamberg, ja Pekka Jokinen (toim.). 2007. *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laine, Timo. (2001). ”Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma.” Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, toimittaneet Juhani Aaltola ja Raine Valli, 26–43. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Lampinen, Olli. 1995. *Pienoismallit ja mallinnus*. Kausala: Kausalan Kirjapaino.
- Lankinen, Juha. 1999. Viipurin pienoismallin syntyhistoria. http://www.viipuri2000.vbg.ru/lankinen/maket_fi.htm.

- Lawton, Richard (toim.). 1989. *The Rise and Fall of Great Cities. Aspects of Urbanization in the Western World*. London, New York: Belhaven Press.
- Lefebvre, Henri. 1991. *The production of space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lehtonen, Turo-Kimmo. 2006. Kaupungin aineksia. *Yhdyskuntasuunnittelu* 44:2, 6–23.
- Leone, Mark P. ja Barbara J. Little. 2004. ”Artifacts as expressions of society and culture.” Teoksessa *Museum Studies. An Anthology of Contexts.*, toimittanut Bettina Messias Carbonell, 363–374. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lines, Richard ja Leif Hellström. 1989. *Frog Model Aircraft, 1932-1976*. London: New Cavendish Books.
- Louekari, Sami. 2004. ”Ihmisen muuttuva maisema – kysymyksiä ja tulkintoja.” Teoksessa *Historioita ja historiallisia keskusteluja*, toimittaneet Sami Louekari ja Anna Sivula ,270–285. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Löfgren, Orvar. 1997. “Scenes from a troubled marriage: Swedish ethnology and material culture studies.” *Journal of Material Culture* 2:1, 95–113.
- Macken, Marian. 2015. ”Passage: The Temporality of an Artifact.” PARSE Conference 2015. <http://parsejournal.com/conference/2015-2/draft-timetable/passage-the-temporality-of-an-artifact/>.
- Marshall, Yvonne ja Chris Gosden. 1999. “The Cultural Biography of Objects.” *World Archaeology* 31:2, 169–178.
- Markkola, Pirjo. 2009. ”Voiko kuluttamalla parantaa maailmaa?” *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2009, 274–275.
- McCracken, Grant. 1986. ”Culture and Consumption: A Theoretical Account and Structure and Movement of the Cultural Meaning of Consumer Goods.” *The Journal of Consumer Research* 13:1, 71–84.
- Moilanen, Mikko. 2009. ”Faktan ja fantasian rajamailla – esineiden ennallistukset arkeologisissa näyttelyissä.” *Kuriositeettikabi.net* 2/2009. http://kuriositeettikabi.net/numero9/KK%20syksy%202009%20pdf/Moilanen_KK-2-09.pdf.

- Morris, Mark. (toim.). 2006. *Models: Architecture and the Miniature*. Great Britain: Wiley-Academy.
- Mumford, Lewis. 1961. *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Nora, Pierre. 1989. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 26, 7–24.
- Nurmi, Risto. 2011. *Development of urban mind – object biographical approach. The case study of Tornio town, northern Finland*. Oulu: University of Oulu.
- Nyysönen, Timo. 2007. *Pienoisraakentajan käsikirja*. Jyväskylä: Multikustannus
- Penel, C. 1971. "Classification scheme." Teoksessa *Museum*, Volume XXIII, no. 4, 1970/71: *Models of Museums of Science and Technology*, 236–249.
- Peltonen, Ulla-Maija. 2003. *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Helsinki: SKS.
- Petrik, Otto. 1971. "Models in museums of science and technology." Teoksessa *Museum*, Volume XXIII, no 4 1970/71: *Models of Museums of Science and Technology*, 250–273.
- Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Quimby, Ian. (toim.). 1978. *Material Culture and the Study of American Life*. New York: W. W. Norton.
- Raivo, Petri. J. 2004. "Karelia lost or won – materialization of a landscape of contested and commemorated memory." Teoksessa *A Special Issue. Karelia – Bicultural Landscape. Fennia* 182:1, Maunu Häyrynen ja Petri J. Raivo, 61–72.
- Ruusuvuori, Johanna ja Liisa Tiittula (toim.). 2005. *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Saarikangas, Kirsi. (toim.). 1998. *Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään*. Tampere: Vastapaino.

Saarnisto, Matti. 2003. ”Karjalan geologia – Karjalan luonnonmaiseman synty.” Teoksessa *Karjalan synty. Viipurin läänin historia I*, toimittaneet Hannes Sihvo, Yrjö Kaukiainen ja Matti Saarnisto, 21–78. Lappeenranta: Karjalan Kirjapaino.

Said, Edward. 2002. ”Invention, Memory, and Place”. Teoksessa Mitchell, W. L. T. 2002. *Landscape and Power*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Saukonpää, Katri. 2011. *Kokemuksellinen tila. Ajatuksia tilan rakenteesta ja kokijan suhteesta tilaan*. Pro gradu-tutkielma. Aalto-yliopisto, Taideteollinen korkeakoulu, Helsinki.

Schumpeter, Joseph. 1942. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York & London: Harper & Brothers.

Seppovaara, Ossi. 1984. *Vuoksi. Luonto ja ihminen vesistön muovaajina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sivula, Anna ja Susanna Siro. 2015. ”The town scale model as an artefact and representation of the past.” *Finskt museum*, 120-122 årgången, 206–220.

Suikkari, Risto. 2007. *Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiasta nykypäivään*. Oulu: Oulun yliopisto, Arkkitehtuurin osasto, julkaisu A 42.

Suomen virallinen tilasto. 1941. Väestösuhteet vuonna 1939. VI:93. Helsinki: Tilastollinen päätoimisto.

Tilli, Jouni. 2009. ”Tiloja, linjauksia, retoriikkaa – historiapolitiikan ulottuvuuksia.” *Historiallinen Aikakauskirja* 107:3, 280–287.

Turpeinen, Outi. 2005. *Merkityksellinen museoesine: kriittinen visuaalisuus kulttuurihistoriallisen museon näyttelysuunnittelussa*. Helsinki: Taideteollisen korkeakoulun julkaisuja A 63:

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/4672/Turpeinen.pdf?sequence=1>.

Valkeapää, Leena. 2006. ”Käyttökelpoinen keskiaika. Historiakulttuuria nykypäivän Ulvilassa ja Raumalla.” *Alue ja ympäristö* 35:2, 79–91.

Viitteet

[1] Jotkut pienoismallit ovat todella suurikokoisia, kuten *Bay Model*. Yhdysvaltain armeijan (U.S. Army Corps of Engineers) 1950-luvulla rakentama pienoismalli simuloi San Franciscon alueen rannikkovesistöjä ja niiden hydrologiaa, ja sillä testattiin alueelle suunnitellun jättiläispadon mahdollisia vaikutuksia. Patoa ei rakennettu. Tämä Kalifornian Sausalitossa sijaitseva pienoismalli on nykyään kunnostettu ja avattu suurelle yleisölle museona. Pienoismalli on laajuudeltaan kahden amerikkalaisen jalkapallokentän kokoinen. Lisätietoa:

<http://www.spn.usace.army.mil/Missions/Recreation/Bay-Model-Visitor-Center/>